

VILÁG- TÖRTÉNET

9. (41.) évfolyam 2019. 2.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET FOLYÓIRATA

- **GÁLFFY LÁSZLÓ**
FOLYAMI KALANDOZÓK
- **MIGUEL FERNANDO GÓMEZ VOZMEDIANO**
A MAGYARORSZÁGI HÁBORÚK ÉS EGY EXTREMADURAI
NEMESI ÉLETPÁLYA
- **ISTVÁN SZÁSZDI**
SPANYOL SEGÍTSÉG A TÖRÖK ELLENI HARCBAN
- **GAUSZ ILDIKÓ**
MOZAIKDARABOK MERCŒUR HERCEGÉNEK KÉPÉHEZ
- **QUITMAN BARNABÁS – KORPÁS ZOLTÁN –
TÓTH FERENC – B. SZABÓ JÁNOS**
A MAGYARORSZÁGI TÖRÖK VÁRHÁBORÚK
NEMZETKÖZI HÁTTERE, 1547–1556
- **SZEMLE**
TÓTH FERENC, ORDASI ÁGNES ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A Magyar Tudományos Akadémia
Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Stefano Bottoni,
Katona Csaba, Martí Tibor
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László,
Erdődy Gábor, Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Majoros István, Pók Attila, Poór János

9. (41.) évfolyam 2019. 2.

TARTALOM

A normannok és az oszmánok ellen. Az összefogás és a védekezés lehetőségei (Martí Tibor)	153
<i>Tanulmányok</i>	
Gálffy László: Folyami kalandozók. Normannok a Loire-vidéken	157
Miguel Fernando Gómez Vozmediano: A magyarországi háborúk és egy extremadurái nemesi életpálya. Pedro Barrantes Maldonado katona és krónikás (1510–1578)	191
István Szászdi: Spanyol segítség a török elleni harcban. Adalékok a spanyol–magyar katonai kapcsolatok 16. századi történetéhez	219
Gausz Ildikó: Mozaikdarabok Mercoeur hercegének képéhez.	
Philippe-Emmanuel de Lorraine útja Székesfehérvárig, 1582–1598	235
Guitman Barnabás – Korpás Zoltán – Tóth Ferenc – B. Szabó János: A magyarországi török várháborúk nemzetközi háttere, 1547–1556	253
<i>Műhely</i>	
Szanka Brigitta: Calais-tól Konstanzig. Zsigmond király 1416–1417. évi utazásának kommunikációs hálójá	295
<i>Szemle</i>	
Az egzotikustól a realistábig. A francia útleírások Magyarország-képének változása, 1818–1910 (Tóth Ferenc)	317
Egy másik Itália. Fiume, 1724–1924 (Ordasi Ágnes)	320

Jelen számunkat Martí Tibor szerkesztette

GÁLFFY LÁSZLÓ*

Folyami kalandozók

TANULMÁNYOK

Normannok a Loire-vidéken

A keresztény Nyugat-Európát ért középkori támadások egyik legjellegzetesebb fajtáját a normannok hadjáratai képviselik. Az északi, skandináv világ a 8. század végétől jelent meg Anglia, majd a kontinens peremvidékén, egyedi hajóikkal és támadó fellépésükkel számos forrás szerint a normannok óriási felfordulást és rémületet okoztak a partok közelében élő lakosság körében. Támadásaik célpontjai a gazdagabb városok, védtelenebb települések, illetve egyházi intézmények voltak, idővel már az sem számított, hogy hol, a tengerparton vagy a szárazföld belsejében helyezkedtek el. A 9. század közepétől az atlanti vizekről elérhető szinte összes hajózható folyót igénybe vették.

A kontinensen vezetett támadásaik egyik sajátossága mozgásuk javarészt „kötőtpályás” voltából, azaz a folyókhoz igazodó szervezettségéből és csapásirányából következett. E tekintetben sem előtte, sem azt követően nem tapasztalt jelenségről van szó: a kései Karoling Birodalmat ért normann agresszió hatóköre többé-kevésbé megegyezett a vízhálózat adta lehetőségekkel. Az alábbiakban ennek a jelenségnek néhány lényeges elemét szeretnénk pontosítani, valamint a Loire-ra vonatkozóan kiemelni és elkülöníteni. Fontos ugyanakkor már az elején leszögezni, hogy a kutatás régóta meghaladottnak tartja a pusztán agresszióként értékelt normann jelenlétet. A teljes mértékben nyers katasztrófát jelentő értelmezés és az azt relativizáló, a kereskedelmi és politikai kapcsolatok építő jellegét hangsúlyozó vélemények között a legtöbb kutató máig igyekszik valamilyen módon pozicionálni magát. Ennek historiográfiája önmagában is bőséges, itt most nem érezzük feladatunknak részletes bemutatását. Ugyanakkor magunk részéről az erről szóló diskurzust némileg tovább parafrázálva, érdeemesnek tartjuk néhány ismert, illetőleg kevésbé kifejtett tényre felhívni a figyelmet.

A „normann kérdés” értékelésében az első elbizonytalanodások és a mai óvatosabb álláspontok között nem feltétlenül tapasztalható nagy különbség, tehát az a gyanú, hogy nem minden írható a normannok számlájára, úgy tűnik, jóval megelőzi a 19–21. századi, ideológiai elemeket is felvonultató vitákat. Jean Bouchet, François Rabelais barátja, poitiers-i jogász és történétíró a 16. század első felében szerkesztett Aquitánia-történetében (*Annales d'Aquitaine*) már a 843. évi normann

* A szerző a Károli Gáspár Református Egyetem BTK Medievisztika Tanszékének docense (1146 Budapest, Dózsa György út 25–27., galfly.laszlo@kre.hu).

betörésről szólva úgy összegzi a kezdeti eseményeket, hogy az északiak hatvan esztendeig pusztították az országot, majd – mint aki már meg is unta az igazán még el sem kezdődött historiográfiai vitát – hozzáteszi: a pusztítást tulajdonképp a Karoling-család beháborúiba belegabalyodott helyiek is okozhatták.¹ Mái jogos felvetés, hogy mennyiben lehetnek túlzók a szinte kizárólag frank szempontú és jobbra egyházi intézményekhez kötődő forrásaink. A normann támadások politikatörténetének tisztázása már bő másfél évszázada elindult (Émile Mabille, Ferdinand Lot, Walter Vogel), eredményei jól ismertek, és számos fontos szintézis, illetve újabb kutatás (Lucien Musset, Pierre Riché, Francois Neveux, Noël-Yves Tonnerre) részét képezik. Másfelől a 9–10. századra összpontosító társadalomtörténeti kutatások sikeresen feltárták a késő karoling társadalom válságát, illetve átalakulásának korábban nem ismert vagy nem hangsúlyozott pontjait, például a családszerkezet változását, a korai hűbériség megjelenését, a Nagy Károly-i rendszer erős ellenőrzésétől szabaduló elit konfliktusait (Jean-Pierre Brunterch, Noël-Yves Tonnerre, Régine Le Jan).² Mára már jól látható az is, hogy az északiak kereskedelmi, politikai partnersége fontos szerepet töltött be a kései frank állam történetében. Ezáltal a normannok részévé váltak a helyi erőviszonyoknak és politikai játszmáknak, sikerük pedig nem mindig a félelmetes fellépésükön, hanem inkább a világos koncepciókat követő gyors mozgásukon múlt, mellyel képesek voltak egy – a frank politika szempontjából – perifériusnak tekintett, ám hatalmas teret uralni és maximálisan kihasználni.

A normann támadások szakaszai

A viking (normann) jelenlét a forrásokban elsősorban mégis a támadásokról szóló tudósításokban öltött testet. Nem kerülhetjük meg tehát, hogy ennek kronológiáját rövid kiegészítésekkel végigkísérjük. Ahogy az imént jeleztük, az időrend lényeges elemeit már bő egy-másfél évszázaddal ezelőtt rögzítették,³ azóta néhány korrekciót⁴ téve a történettudomány – lehetőségeihez mérten – jól értelmezhető keretet teremtett.

Fontos ugyanakkor jelezni, hogy a korai skandináv fejedelemségek és a Frank Birodalom között már a támadások előtt létezett intenzívebb diplomáciai kapcsolat. Leginkább a szász és a fríz háborúk miatt a 8. század utolsó harmadától a skandinávok állandó összeköttetésben voltak a Karoling Birodalommal. A támadások tényén túl sok esetben maguknak a diplomataknak és a követeknek a nevei is jól ismertek.⁵ Ezen a téren tehát a normannok semmiképp nem jelentettek égből pottyant, soha nem látott ellenfelet, a frank világ már igencsak tisztában volt az északiak erősségével és szükségleteivel. Pierre Bauduin közelmúltbéli kutatásai rámutattak arra, hogy a változást leginkább az jelentette, hogy 840-től, de legkésőbb

1 *Annales d'Aquitaine*, 106–107.

2 Lásd: Schneider, 2003. 302.

3 Paillard de Saint-Aignan, 1840; Mabille, 1869; Vogel, 1906; Lot, 1908; Lot, 1915.

4 Gasnault, 1961; Noizet, 2007.

5 Bauduin, 2009. 225–258.

847-től már egyedül Német Lajos keleti frank állama tartott bárminemű diplomáciai kapcsolatot a skandináv uralkodókkal, míg a nyugati frank állam és Lothár országa számára is megszűntek ezek az érintkezések. Így tehát, legalábbis a felszínen, maradt a pusztta támadások realitása.

Az eseménytörténet – konkrétan a nyugati területekre vonatkozó – periódizációjában⁶ jól elkülöníthető egy egészen korai szakasz, mely – a partok és kikötők folyamatos őrzésén kívül – kevés gondot okozott a Karoling Birodalom számára. A 9. század első három évtizedét jelentő időszak bármennyire is visszhangtalan, azért is fontos, mert látjuk, hogy a normannok nem a verduni szerződéskor (843) kezdtek ismerkedni a területtel, hanem már régebb óta a La Manche és az Északi-tenger partjain túljutva Bretagne déli partvidékét és a Loire-torkolatot is behajózták. Ebben a szakaszban csak a leginkább veszélyeztetett, normannok számára könnyen elérhető és ideális támaszpontnak tekinthető óceáni helyek érezték meg az északiak támadásait. Ezt mutatja Noirmoutier erődítése, majd az ottani szerzetesek 834. évi elköltözése.⁷

A klasszikus értelemben első szakasznak tekinthető rabló hadjáratok kora a Loire-vidéken 843-ban vette kezdetét.⁸ A normannok Keresztelő Szent János ünnepén csaptak le Nantes városára. Az időpont megválasztása nem volt véletlen, mivel június 24. a nyári ünnepek egyik legjelentősebbje, gazdasági és kereskedelmi szempontból a legforgalmasabb időpont. A támadás politikai háttere „megszokottnak” tekinthető. Bretagne és a Loire torkolatvidéke konfliktuszóna volt: a Karoling királyi hatalom (Kopasz Károly), illetve az általa delegált képviselők (Lambert, Renaud), valamint az önállóságát egyre inkább elismertetni szándékozó Bretagne (Nominoë) ellentéteinek színtere.⁹ Ebben a helyzetben Kopasz Károly igyekezett a Loire-torkolatot megóvni és a szajnai példából okulva a normannok útját állni, ám a háttérben zajló rendkívül összetett viszály lehetőséget kínált a térségben régebb óta jelen lévő skandinávoknak a beavatkozásra, sőt a helyi felek részéről a harcba hívásukra is. A korabeli forrásokból kompilált, de csak jóval később, a 14–15. század fordulóján szerkesztett Nantes-i krónika állítása szerint egy belső harc során a Nominoë-val szemben álló Lambert hívta be a neustriai partoknál garázdálkodó normannokat, akik Bretagne megkerülésével értek június végén, precízen időzítve Nantes alá. A források úgy említik, hogy a város falaihoz a breton herceg (Lambert) ármánykodása, az evezők és a nyugati szél (*Zephirus*) hozta be a normannokat.¹⁰ Ez utóbbi esetben egy antik toposz alkalmazásán túl egy valódi jelenségről van szó. Ennek a kifejezetten lágy, mindig az óceán felől érkező nyugati szélnek kö-

6 Musset, 1965; Neveux, 2006. 50–52.

7 Mabile, 1869. 168–169.; Tonnerre, 1994. 270.

8 *Annales Bertiniani*, 439–440.

9 Chédeville–Guillot, 1984. 251–260.

10 *Chronique de Nantes*, 15. Még részletesebb leírást adnak a kicsit távolabbi, angers-i Saint-Serge-apátság évkönyvei: „...mense junio, Normannorum ferox natio, numerosa classe advecti, Ligerim fluvium, qui inter Britanniam et ultimos Aquitaniae fines in occiduum mergitur Oceanum, ingrediuntur. Demum dato classibus zephiro ad urbem Nanneticam impiissimo Lamberto crebro exploratore praecognitam, celeri carbassorum volatu, pariter remorum impulsu contendunt. Quam mox navibus egressi undique vallant, et sine mora nullo propugnatore capiunt, vastant, dirapiunt...” *Chronicon Sancti Sergii Andegavensis*, 130–131.

szönhetően hajózható a Loire egy hosszabb szakaszon, ami a reneszánsz időkától elterjedt, úgynevezett *douceur angevine* (anjoui lágy, selymes klíma) fogalmával is jellemezhető.

Nantes kifosztása és 9. századi többszöri lerombolása viszont csak részben volt a normannok műve. Néhány évvel később, 850-ben maga a breton Erispoe rombolta le a város falait. A hosszú ideig tartó bizonytalanság a normannok kezére játszott. Nantes jobbra védtelen maradt, és csak a püspök próbálkozott meg egy új fal építésével a 9–10. század fordulóján, ám ez sem tudott ellenállni 919-ben az újabb normann támadásnak.¹¹

A 843. évi nantes-i pusztításnak mindenesetre komoly politikai következményei lettek. Egyrészt Kopasz Károly számára egyre sürgetőbbé vált a testvérekkel kötött megegyezés, legfőképpen azért, hogy ezáltal is szabadabb kezet kaphasson királyságában.¹² Másodsorban a normannok hamar kiépíthették támaszpontjaikat a Loire-torkolatban, ezáltal már nemcsak a távolabbi Noirmoutier szigetéről, hanem közvetlenül a tenger és Nantes közötti folyamszakasról, illetve azok szigeteiről is támadni tudták a szárazföldi területeket. A 840-es években ugyanakkor még nem ismerünk hasonló nagy normann támadást a Loire-vidéken, akcióik, úgy tűnik, inkább a délebbi, aquitániai részek felé irányultak az említett Loire közeli telepekről.

Másrésről az is világos, hogy a Loire-vidék fenyegetettsége nem volt hasonlatos sem a Szajna völgyéhez, sem a La Manche menti vagy északi-tengeri folyamtorlatokéhoz. Míg a Szajna völgye a 840-es évektől folyamatos támadásoknak volt kitéve, olykor igen intenzív időszakokkal, addig a Loire-torkolatban az első megjelenésüket követően csupán tíz évvel van tudomásunk újabb normann támadásról.

A normannok 853. évi akciója abból a szempontból is érdekes, hogy valójában ez volt az első olyan hadjárat, amely már mélyebben is érintette a Loire-vidéket. Ezúttal a normannok júliusban elhagyták a Szajna-torkolatot, majd Bretagne-t megkerülve áthajóztak a Loire-ra. Ez az akció vette célba és rabolta ki a folyamparti Saint-Florent-apátságot¹³ (Montglonna), majd novemberben, már a tél közeledtével Nantes felől továbbhaladtak és kifosztották Tours-t is.¹⁴ Az egyházi források tanúsága szerint a támadások hatására ebben az évben nagyobb mozgás indult a Loire mentén, leginkább az egyházi kincsek és ereklyék biztonságba helyezését célozva. 854-ben újraindultak a normannok támadásai a Loire-on. Ezúttal eljutottak egészen Blois-ig, a várost felgyújtották, tovább viszont nem tudtak haladni, mert a chartres-i (Burchardus) és orléans-i püspök (Agius) összefogott, majd katonákat, illetve hajókat állított ki, és így ezzel a Loire-on első ízben megszervezett védelemmel vissza-

11 *Chronique de Nantes*, 78–79.

12 Riché, 1983. 167.

13 *Historia Sancti Florentii Salmirensis*, 229–231.

14 *Annales Bertiniani*, 447–448. Normann kalózok (pirati) november közepén Nantes felől felhajózva pusztították el a tours-i Szent Márton-bazilikát, ám az ereklyéket előbb Cormerybe (Indre et Loire), majd Orléans-ba vitték a támadók elől. Számos átvételére például: normannok a Loire-on feljövet Galliát pusztítják, és felgyújtják a Szent Márton-bazilikát Tours-ban. *Ex Hermanni Contracti Chronico*, 233. (Reichenau Hermann krónikája, 11. század.).

fordították a normannokat.¹⁵ A Szent Bertin-évkönyv megemlíti még ugyanabban az esztendőben Angers felgyújtását is, ám érdekes módon ez az információ épp az angers-i forrásokból hiányzik.¹⁶ Ha valóban érte ilyen támadás Angers-t, az nagy valószínűséggel egy külön hadjárat keretében történhetett.

Az mindenesetre világos, hogy legkésőbb ettől kezdve más minőségű ellenféllel kellett számolniuk a helyieknek. A Szent Bertin-évkönyv is világosan Loire menti normannokról beszél (*Dani in Ligere consistentes*), és ha megtelepedésük már korábban is sejthető Nantes környékén, ettől az időponttól nyilvánvaló, hogy támadásaik a Loire alsó vidékén kialakított telepekről indultak ki és oda is tértek vissza. A következő évben (855) szintén felhajóztak a Loire-on, ám irányt váltva, hajóikból kiszállva Poitiers-ra törtek, de ezúttal támadásuknak a helyi csapatok útját állták, és a forrás szerint nagy mézárhlást végeztek közöttük.¹⁷ A szárazföldi akciók tehát a normannok számára is tartogattak veszélyeket, amíg ugyanis csak folyókon kellett mozogniuk, sokkal nehezebb volt legyőzni őket. Egy kemény tél után 856. április 18-án jutottak el újból Orléans-ba, amit kifosztottak, majd háborítatlanul visszavonultak, 857-ben pedig ezek a Loire-on megtelepedett normannok a Tours és Blois közti területet rabolták.¹⁸

857 után azonban forrásainkban újból kevesebb szó esik a Loire-vidéki támadásokról. Jól ismertek ugyanakkor intenzív rohamaik Aquitániában, Hispánia megkerülésével a Földközi-tengeren, valamint a Szajna-völgyi, úgynevezett nagy inváziójuk.¹⁹ Újabb betöréseik a Loire-vidéken csupán 864-től tapasztalhatók, ekkortól néhány évig viszont újból évenkénti gyakorisággal támadtak. Némileg változtattak viszont céljaikon, és ezt követően a Loire-tól távolabb eső célpontok is elérhetőnek bizonyultak számukra. Ez részben a Loire mellékfolyóinak használatával magyarázható, ezeken hajóztak fel a Maine-en Angers alatt, majd tovább a Sarthe-on úgy, hogy a Szajna és Loire közötti területek középső része is elérhetővé vált számukra. A Sarthe felső szakaszán mindenesetre már hajóikból kiszállva folytatták útjukat Le Mans-ig. Az említett középső területek, így Beauce és Maine ellenkező irányokból váltak támadhatóvá. Míg Chartres esetében az Eure-ön felhajózva a Szajna felől közelítettek a normannok, addig Maine Grófság, tehát Le Mans a Loire felől vált sebezhetővé.

Mindezek mellett folyamközeli konfliktusokról továbbra is van tudomásunk. 864-ben Hincmar, a Szent Bertin-évkönyv szerkesztője szerint Erős Róbert, aki elsőként viselte az Anjou grófja (*comes Andegavensis*) címet, két Loire-nál táborozó

15 „Dani in Ligere consistentes usque ad Blisum castrum veniunt, ipsumque incendunt, volentes inde Aurelianis pervenire eadem patratuiri. Praeparantibus vero adversus eos navigia et bellatores episcopo Aurelianensium Agio et Carnutum Burchardo ab intentione desistunt, et inferiora Ligeris repetunt.” *Annales Bertiniani*, 448.

16 *Annales Bertiniani*, 449.

17 „Northmanni Ligerim ingressi, relictis navibus pedestri itinere urbem Pictavorum adire moliuntur, sed occurrentibus Aquitanis adeo profligati sunt, ut ultra trecentos pauci evaserint.” *Annales Bertiniani*, 449.

18 „Hi vero qui apud inferiora Ligeris morabantur, Turones et omnia circumquaque loca usque ad Blisum castrum depreadantur.” *Annales Bertiniani*, 449–450.

19 Lot, 1908; Lot, 1915.

normann csapatra tört rá, és némi veszteség árán legyőzte azokat.²⁰ Egy évvel később az északiak addig még általuk nem látott távoli célpontot értek el. Ezúttal a Loire menti Fleuryig (*Floriacus*) hajóznak fel, és ott a Szent Benedek ereklyéit őrző apátságot gyújtották fel és rabolták ki, majd visszatértükben Orléans-t is felgyújtották.²¹ Szintén ez évben Poitiers-ra is rátámadtak, hajóikból kiszállva szárazföldön jutva el odáig. Akciójukat ezúttal nem zavarták meg helyi csapatok.²² Hasonlóképp zavartalan visszatérésről hallhatunk szintén ebben az évben Le Mans megtámadása és kirablása után, amit a Loire-vidéki normannok a bretonokkal közösen hajtottak végre.²³ A breton–normann szövetség, úgy tűnik, tovább tartott, mert 866-ban a Loire-vidéki normannokat újra Maine-ben találjuk. A források szerint mintegy 400 Loire-vidéki normann bretonokkal kiegészülve lovon támadott Le Mans-ra. Visszatérve viszont Brissarthe-nál, később legendássá váló ütközetben mért rájuk vereséget Erős Róbert.²⁴

Regino prümi apát Nantes, Angers, Tours és Poitiers pusztításáról beszél, ami viszont ebben az évben más helyi említések hiányában nem igazolható.²⁵ Másutt is fennmaradt azonban, hogy 868-ban loire-i normannok Orléans-ra támadtak és háborítatlanul kifosztották.²⁶ A Loire-vidéki normann támadások kronológiája ugyanakkor a helyi erőviszonyok átalakulását is tükrözi. Világos, hogy Neustria védelme Kopasz Károly számára is egyre fontosabbá vált.

Jól érzékelhető a Karoling uralkodók folyamatos jelenléte a térségben, aminek egyik kulcsa Angers volt. Kopasz Károly itt fogadta a hűségesküt tévő bretonokat (851) éppúgy, mint a menekülő nantes-i püspököt.²⁷ Emellett az uralkodók továbbra is látogatták az anjoubeli rezidenciákat,²⁸ ahol azonban a harc orozzlánrészt egyre inkább a terület tényleges ura, Erős Róbert vállalta. Az uralkodó mindazonáltal csak egy ideig mentesült a cselekvés kényszere alól. Róbert 866-ban bekövetkezett halálával újból a királyra hárult a védelem megszervezésének feladata.

A francia történetírásban a Róbert-ház felemelkedése és legitimációja szempontjából mérföldkőnek tekintett, előbb említett brissarthe-i győzelem tehát még korántsem szüntette meg mindenütt a Loire-vidék normann fenyegetettségét. Ennek tudható be, hogy az ütközetet később sem tekintették fordulópontnak. Ezt hangsúlyozza az a fentebb említett tény is, hogy két évvel később a loire-i normannok Orléans-ra támadtak és háborítatlanul kifosztották.²⁹

A helyi lakosság helyzetét csak súlyosbította, hogy Salamon breton fejedelem 869-ben békét kötött a Loire menti normannokkal. Ráadásul Kopasz Károly a

20 „...duos cuneos de Nortmannis, qui in Ligeri fluvio residebant.” *Annales Bertiniani*, 467.

21 „...cum maximo impetu, faciente divino iudicio, secundo vento per eumdem fluvium.” *Annales Bertiniani*, 467.

22 „Pictavum civitatem pedestri ordine pergunt.” *Annales Bertiniani*, 469.

23 *Annales Bertiniani*, 470.

24 *Annales Bertiniani*, 472–473.

25 *Reginonis chronicon*, 578.

26 *Annales Bertiniani*, 477.

27 *Annales Bertiniani*, 446.

28 Barbier, 2010. 185–186.

29 *Annales Bertiniani*, 477.

védelem terhét részben a helyiekre hárította, felszólította ugyanis a Szajján túli városok – például Le Mans, Tours – lakosságát, hogy erődítsék meg városaikat a normannok ellen. Ugyanakkor az évkönyvek említik, hogy a normannok ekkor már ezeket a területeket is adóztatták nemesfémbe és terménybe.³⁰

Ebben a kontextusban különösen fontos fordulópontot jelent Angers 873. évi ostroma és Kopasz Károly itt aratott fényes győzelme. Az esemény abból a szempontból is sajátos, hogy itt a frankok jelentek meg ostromlóként, azaz a normannok által elfoglalt várost szabadították fel. Kopasz Károlynak sikerült a korábbi szövetségi viszonyon fordítani és a bretonokat maga mellé állítani, hogy visszaszeresse a várost. Vereségüket belátva a normannok pedig – szemmel láthatóan – mindent megígértek a szabad elvonulás fejében. A frank hatalom ezt kihasználva hozzájárult, hogy – ha keresztény hitre térnek – maradhatnak a Loire-nál, sőt a folyó egyik szigetén februárban tartott vásárt is lehetővé tett számukra.³¹ Az eset a reakcióképes hatalom képét mutatja: az Angers-ba siető uralkodó teljes mértékben kézben tartotta az események irányítását, azaz képes volt fordítani a katonai helyzeten, helyreállítani a rendet a városban, majd élt uralkodói jogosítványaival, a vásártartáshoz még Bretagne határán is az ő engedélyére volt szükség, a letelepedés lehetőségét pedig egyértelműen vallásváltáshoz kötötte.

Angers kapcsán ugyanakkor Pierre Bauduin a közelmúltban alapos tanulmányban mutatott rá a krónikás hagyomány két eltérő befolyásoltságú tudósítására. Hinemar reimsi érsek, azaz a „hivatalos” udvari történetírás egyértelműen Kopasz Károlyt állítja élénk főszereplőként, aki nélkül ez a siker nem történt volna meg, míg Regino prümi apát krónikája mindenkit pozitívabban értékel,³² és alapvetően a bretonok, illetve a helyi anjoui hatalom, a Róbert-ház sikereként mutatja be az eseményeket. Bauduin a frank belső harcok „áldozataként” kezeli a két hagyományt,³³ óvatosságra intve ezáltal az eseményekből kiinduló értékeléseket is. Tegyük hozzá, ha alaposabban megnézzük, ez a törésvonal helyben is látszik: az angers-i Saint-Serge-apátság egyértelműen Regino olvasatát vette át, míg két másik nagy tekintélyű apátság, a Saint-Aubin és a saumuri Saint-Florent tartózkodott minden ilyen irányú elköteleződéstől.³⁴ Annyi mindenesetre világos, hogy a normannok angers-i kudarcukat követően is maradhattak a Loire alsó vidékén kiépített bázisukon, ám ehhez a frank hatalom feltételeket szabott. A Szent Bertin-évkönyvek tanúsága szerint világos tehát, hogy harminc évvel megjelenésük után, a 870-es években a normannok már nem egyszerű kalandornak tekinthetők a Loire-vidéken. Letelepedé-

30 *Annales Bertiniani*, 486.

31 „Petierunt autem, ut eis in quadam insula Ligeris fluvii usque in mense Februario residere et mercatum habere liceret, atque in mense Februario quicumque iam baptizati essent ex eis et christianitatem de cetero veraciter tenere vellent ad eum venirent, et qui adhuc ex paganis christiani fieri vellent ipsius dispositione baptizarentur, ceteri vero ab illius regno discederent...” *Annales Bertiniani*, 496. Vö. *Chronicon Sancti Sergii Andegavensis*, 132–133.

32 *Reginonis chronicon*, 585–586.

33 Bauduin, 2009. 173–197.

34 Vö. *Chronicon Sancti Sergii Andegavensis*, 132–133.; *Breve chronicon Sancti Florentii Salmurensis*, 184.; *Chronica Sancti Albini Andegavensis*, 19.

süket engedélyezték, valószínűleg már angers-i szabadon engedésüknek is pénzük látta kárát,³⁵ az pedig szintén ismert, hogy ezután adót fizettek a frank államnak.³⁶

Mindez azonban nem jelentette a normann támadások megszűnését a Loire-on. Önálló akcióik visszaveréséről és felettük aratott győzelemről tudósítanak a frank évkönyvek az 878. és az 879. év kapcsán is.³⁷ Ez utóbbi esetben különösebb földrajzi pontosítás nélkül, de egyértelműen egy vízi vagy vízparti konfliktusról adnak hírt a november végén a Vienne (*Vencenna*) folyóba ölt normannokról szóló tudósítás alapján.³⁸

Fontos jelezniük ugyanakkor, hogy a nyugati (Loire-vidéki, breton) területeken nem mutatkozik olyan tendencia, amely párhuzamba állítható lenne azzal az egyre sokrétűbb normann jelenléttel, amit a 880-as évektől az északi partokon tapasztalhatunk. Míg északon komoly politikai jelentőséggel bírt III. Lajos normannok felett aratott saucourt-i győzelme (881),³⁹ a normann és frank politikai kompromisszumok, házasságok (Gotfrid normann vezér és Gisla, II. Lothár lányának házassága), adófizetések, melyek minden jel szerint az ott működő és a frank történeti emlékezet által is jól ismert skandináv vezérek eredményeinek tekinthetők. Ráadásul ezek az információk a helyi politikai érdekek és erőviszonyok figyelembevételével nagyon különböző megfogalmazásban kerültek be a frank krónikákba, vagy épp maradtak ki a hivatalos emlékezetből.⁴⁰

882-ben hallunk újból Hasting normann vezérről, akinek Loire-vidéki normannjai előbb a szárazföldön kalandoztak, majd a tenger felé fordultak. Ebben szerepe lehetett a frank uralkodónak is, ismert ugyanis, hogy ebben az évben Károly nagy hadat indított a normannok ellen. III. Lajos Tours-ig vonult ellenük, és a további harcban csak végzetes betegsége akadályozta meg.⁴¹ Megbékélésre emlékezik feljegyzéseiben a Saint-Vaast-apátság évkönyve is, amely a 882. év kapcsán szintén megemlíti, hogy Lajos a Loire-hoz ment kiűzni országából a normannokat. Küldetése olyannyira sikerrel járt, hogy a korábban félelmetes hírben álló Hastingot is megbékítette és szövetségesévé tette (*in amititiam recipere*).⁴²

A 880-as évek közepén ugyanakkor a normann támadások leginkább a Szajna-vidéket érintették. Itt a normannok már erődtettek, sáncoltak, ostromgépeket, illetve -technikát alkalmaztak.⁴³ Újabb támadást nyugati területeken 886-ból ismerünk Nantes ellen.⁴⁴ Ez alkalommal Hasting normann vezér utolsó jelentős, Loire-vidéki akciójáról van szó. Landran, Nantes püspöke Kövér Károly királyhoz

35 *Chronica Sancti Albini Andegavensis*, 19.

36 *Annales Bertiniani*, 503.

37 *Annales Vedastini*, 197.

38 *Annales Bertiniani*, 512.

39 Schneider, 2003. 291–315.

40 Bauduin, 2009. 199–223.

41 *Annales Bertiniani*, 513–514.

42 *Annales Vedastini*, 520.

43 *Annales Vedastini*, 522–523.

44 A Nantes-i krónika tévesen összeköti a támadást Salomon breton király halálával (874). Salomon meggyilkolása 12 évvel korábban történt, így nem valószínű, hogy közvetlenül ez váltotta ki a normannok támadását. *Chronique de Nantes*, 66–67.

menekült Angers-ba, ahol a király saját birtokán gondoskodott menedékről a főpap és kísérete számára.⁴⁵ Egy évre rá, 887-ben a Saint-Vaast-kolostor évkönyve normannokról ír a Saône-on és a Loire felső vidékén.⁴⁶ Ez a hír önmagában is érdekes, mert azt feltételezhetjük, hogy a normannok átjárót találtak, és használatba is vették a Loire és a Saône–Rhône-tengely között. A 9. és 10. század fordulóján tehát a normannok már olyan mértékben összehangoltan és otthonosan mozogtak a franciaországi folyókon, hogy valóban veszélyesek lehettek a partoktól távolabb élő lakosságra is. Elérték a Loire-vidék egyik hátországának számító Burgundiát és Auvergne-t is, illetve más információk szerint Clermont felől közelítve hajóztak le a Loire-on.⁴⁷

Ugyanakkor a helyi források fényében ezt később nem folytatták tudatosan, sőt a Loire-vidéket érintő normann támadások a század utolsó évtizedére megszűnni látszanak. Ennek egyik legfontosabb oka Bretagne-ban keresendő. Ismert, hogy hatalmát konszolidálva 890-re (Nagy) Alain, Bretagne utolsó királya kiűzte a Loire mellől a normannokat, sőt uralkodása alatt végig távol is tudta tartani őket Bretagne-tól.⁴⁸

A Loire-vidéket valójában 903-ban érte az utolsó normann támadás. Ennek híre mindenestre messzire elért. Ezúttal újból, legalább harmadik alkalommal Tours, valamint a Szent Márton-apátság volt a célpontjuk, és a helyi források komoly, egész várost érintő pusztításról tudósítanak. A Touraine-i krónika tudni véli a két vezért is, (H)Eric és Aret névvel illeti őket.⁴⁹ Ezt követően azonban a Loire-vidéket ért támadások végleg abbamaradtak, és csak a Loire-torkolat környékén találkozunk újfent velük.

A Nantes-i krónika szerint Alain halála után (907) viszont a normannok egy csapásra újból megjelentek Bretagne partjainál. Bár ez nem jelentett minden évben pusztítást, elszórtan jelentkező akcióik ezúttal is a partok felől és a félsziget folyóiról érkeztek, és kellően nyugtalanítók voltak a kortársak számára.⁵⁰ Súlyosabb támadás érte a bretonokat 912-ben a saint-clair-sur-epte-i szerződést (911) követően, ami bizonyos értelemben nem is olyan meglepő. A normannok Szajna-vidéki végleges megtelepedésével a Párizstól északra eső terület nemcsak megszűnt mint célpont, de a vikingek egyszeriben erős bázist is kaptak általa további akcióikhoz. Logikus, hogy ez a politikai kompromisszum hatással volt Bretagne-ra és a Loire alsó vidékére.

Ahogy pedig azt fentebb is jeleztük: a normann támadások egyik célja a folyamtorkolatok megszerzése volt. Ezeknek az amúgy nehezen ellenőrizhető, mégis sok szempontból értéktelennek tekinthető területeknek az átengedése vállalható kompromisszum lehetett a helyi hatalmak részéről. A 9. században már má-

45 „...in urbe andegavina dedit ei refugium et de regalibus proprietatibus, quas ibi habebat, sibi et clericis suis jussit dari stipendia, ibique honorifice cum domno Rainone, Andegavensi episcopo, permanens, expectavit donec Alanus Magnus Britanniae dux factus est.” *Chronique de Nantes*, 67.

46 *Annales Vedastini*, 524.

47 Dudo, 161.

48 Tonnerre, 1994. 272., 276.

49 *Chronicon Turonense Magnum*, 107.

50 „Ipsi normanni viri diabolici crudelissimique et perversi homines... cum ingenti navium classe per mare Oceanum navigantes totam Britanniam devastarunt.” *Chronique de Nantes*, 80–81.

sutt is (például Weser, Elba) bőven akadnak példáink a normannok folyótorkolatokban való időszakos megtelepedésére vagy ottani területek átadására. Ez a gyakorlat adhatott alapot a saint-clair-sur-epte-i szerződésnek is, valamint néhány évvel később, 919-ben a normannok Nantes közelében, a Loire-torkolatnál történő megtelepedésének. Lucien Musset jogosan figyelmeztet arra, hogy ezek a közösségek, így a 919-ben létrejövő nantes-i, nem voltak tartós formációk.⁵¹ Ugyanakkor a Nantes-ot érintő pusztítást sem szabad lebecsülni, mára már világos, hogy ezek közül a legnagyobb a 10. században következett be, azt követően, hogy a saint-clair-sur-epte-i szerződés a Szajna torkolatvidékét és a Loire-t is megkímélte. Nantes esetében elhúzódó válságról beszélhetünk, ugyanis a normannok 919-ben⁵² befészkeltek magukat a Loire-torkolatba és 937-ig innen fenyegették, illetve tartották ellenőrzésük alatt a várost és környékét. A nantes-i klérus és a székesegyház, valamint a városi és a város környéki kisebb egyházak kincseit keletre, elsősorban Burgundiába menekítették. Mindez a Loire-vidék és Burgundia közötti korábban kialakult kapcsolat szálait fűzte szorosabbra.

Más tekintetben egyedi, hogy Nantes-ot ezúttal alig védték, akik mégis, azok igyekeztek minden menthetőt magukkal vinni. A város könnyű zsákmány volt, és Nantes 919 után mintegy két évtizedre nem pusztán elveszett, de a nantes-i krónikás hagyomány szerint a várost lakossága is elhagyta. Visszavétele az angol uralkodó, Athelstan segítségével, a legendás erejű Alain Barbetorte-nak köszönhető.⁵³ Ezzel a Loire-vidéken végérvényesen lezárult a normann támadások korszaka.

A letelepülés módozatai

Az északiak megtelepedése a helynevekben leginkább Normandiában a Szajna-torkolat két oldalán érhető tetten. A Szajna-parthoz köthető közel harminc helynév többsége a torkolat környékén található, ám van egy feltűnően sűrű szakasz még az Eure-torkolattól Rouen felé a Szajna bal partján is.⁵⁴

Emellett az újabb szakirodalom arra is felhívja a figyelmet, hogy Normandia „elnormannosodása” nem az 911. esztendővel kezdődött, hanem jóval előbb. Azaz a saint-clair-sur-epte-i szerződés, amelyről egyébként elég kevés konkrétumot tudunk, nem egy végeláthatatlan támadássorozat előzménye, hanem sokkal inkább a normannok térhódításának befejezése volt. A Szajna-völgy megszerzése a 880-as években kezdődött, ebben fontos mozzanatot jelentett Erős Róbert idősebb fia, Odo hatalomra jutása után az egyházi intézmények visszavonulása a parttól (Soissons irányába), a terület kiürítése és a normannok parti, kikötői pozícióinak megszilárdulása. A folyami kikötők birtoklása meghatározó körülménynek számít esetünkben. A Szajna-völgy apátságainak megvoltak az önálló kikötői (Fontenelle,

51 Musset, 1958. 64.

52 Más kutatók Flodoardra támaszkodva 921-től számolják ezt a korszakot. Chédeville–Guillotel, 1984. 377–378.

53 *Chronique de Nantes*, 84–88.

54 Le Maho, 2005. 175. (térkép).

Jumièges, Logium, Pentale, Pennante és egy második kikötő), Rouen város kereskedői és iparosai szintén nem a falak mögé szorulva működtek, hanem nagy ívben a város körül szétszóródva, ugyancsak önálló kikötőkkel rendelkeztek.⁵⁵

A korszakot kitűnően ismerő Jacques Le Maho hangsúlyozza továbbá, hogy a normann és a frank népesség e kezdeti időszakban külön élt a Szajna-völgyben. A letelepítés gondolatának előzményei Normandiában pedig nem a *pagusok*, a városi körzetek kereteit követték, hanem sokkal inkább a folyók szabta struktúrákat, melyek a normann telepek vonalát is jól kirajzolták.⁵⁶

A frank telepítési politika előzményei a Loire-on is korábbra nyúlnak. Már két évtizeddel a 873. évi angers-i vereségüket megelőzően találkozunk letelepedett normannokkal a Loire-torkolatban. A Biece (*Betia*) szigetéhez kötődő telepük Nantes városfalaitól néhány mérföldre feküdt, és ezt a szemtelenül közeli táborát a breton uralkodók hosszú ideig nem is tudták felszámolni. Sőt ügyetlen politikájával Erispoe breton fejedelem a 850-es években elérte, hogy egy újabb normann társaság is megjelenjen a Loire alsó vidékén Sidric (Sidroc) vezetésével, majd innen Bretagne neves apátságainak fosztogatásába kezdjen.⁵⁷ Itt, úgy tűnik, hogy a frank hatalom legkésőbb a 873. esztendőben elért angers-i sikerrel tudott fordítani a helyzeten, az a tény azonban, hogy a vikingek a Loire-torkolatban maradtak, azt sejteti, hogy addigra ők már jövedelmező kereskedelmi kapcsolatokat építettek ki és működtettek, és a maradásról az adófizetési kötelezettségük sem rettentette el őket. Ez lenne tehát az évkönyvi adatok mögött meghúzódó „csendes történelem”, amiről ugyan „esemény” híján a források keveset beszélnek, tényleges voltukhoz viszont kétség nem fér.

A kutatás számára épp az összehasonlító vizsgálatoknak köszönhetően vált világossá, hogy mind a normannok a támadások során, mind a későbbiekben letelepedett közösségeik nagyon különböző kapcsolatokat alakítottak ki a helyi lakossággal. Frízföld vagy Írország elkülönülő közösségekkel és egymás közötti kifejezetten ellenséges viszonyal jellemezhető, az angliai viking megtelepedés irodalma könyvtárnyi, amiből jól kiolvasható a viking-angol együttélés összetettsége és gyakori egymásrataltsága. Ha a normann telepek és a Frank Birodalom kapcsolatát tekintjük, feltűnő a vikingek gyors és sikeres integrációja. Itt ugyanakkor elsősorban a normandiai példa lebeg szemünk előtt, ám a Frank Birodalomban más helyütt is számolhatunk hosszabb-rövidebb ideig tartó megtelepedésükkel, így a Loire-vidéken történő helyfoglalásuk más tapasztalatot mutat, mint a klasszikusnak tekintett Szajna-völgyi.⁵⁸ Ez utóbbi minden szempontból masszívabb normann jelenlétet feltételez, amihez számos minőségi különbség is kapcsolódik. Régóta kutatott témának számít az északi helynevek megléte Franciaország területén. René Lepellay egy konkrét határvonalat, az úgynevezett Totok vonalát (*ligne des Tots*) tekinti releváns határnak, amitől északra, Normandiában számos skandináv eredetű helynév ma-

55 Le Maho, 2005. 166.

56 Le Maho, 2005. 177.

57 Tonnerre, 1994. 270–271.

58 Lásd: Bauduin, 2005; Bauduin 2009; Bauduin, 2010.

radt fenn.⁵⁹ Ezek kellő számú normann letelepedését feltételezik a környéken. Használó vonalnak viszont a Loire-vidéken nyoma sincs.⁶⁰

Zavaró mindezek mellett a normannokhoz köthető régészeti leletek feltűnő hiánya, ami szinte teljes Franciaországra jellemző, és ebben még Normandia sem jelent igazán kivételt. A napvilágot látott, normannokhoz köthető fegyverek száma alig néhány tucat, és mind a Szajna-völgyből vagy a Loire-torkolatból került elő. A pitres-i fibulákat és néhány egyéb ékszert leszámítva a viseleti tárgyak tekintetében még ennyit sem tudnak felmutatni a normandiai múzeumok.⁶¹ Sokszor hallott vélemény, hogy ha lenne Franciaországban vikingekre szakosodott régészet, talán előrébb tartanánk. Az első viking típusúnak tekinthető pénz- és nemesfémlelet például csupán néhány példányt tartalmaz, melyek nagyjából a 9. század végére datálhatók.⁶² Mindebből okkal következtethetünk arra, hogy a normandiai és egyéb nyugati frank területek kereskedelmében a viking pénzek korántsem voltak olyan mértékben használatosak, mint Angliában.⁶³ A viking jelenlét sajátos vonását, letelepedtségüket látszik igazolni ugyanakkor a franciaországi területeken fellelhető egyetlen hajóssír, melyet Bretagne egyik szigetén találtak 1906-ban. A groix-i lelettel már egy, a 10. század közepén valószínűleg a környéken hajóépítéssel foglalkozó – akár másodgenerációs – viking férfi temetkezése, 11-12 méteres hajója, fegyverei, a Nap magasságát mérő navigációs eszköze és különböző használati tárgyai kerültek napvilágra.⁶⁴

Stratégia és harcmodor

A normannok taktikája és támadásaik lebonyolítása a kortárs forrásokból első pillantásra jól ismertnek mondható. A meglepetésszerű, gyors támadásokkal jellemezhető hadviselés számos közhelyét esetükben is fel tudjuk sorolni. Ugyanakkor számunkra a konkrét harci mód néhány részlete legalább annyira érdekes. Támadásaikról olvasva egy sor gyakorlati szempont is felmerülhet. Így például kérdés számunkra, hogy több száz mérföldes tengeri út után mennyiben igényelt más tudást a folyókon felépíteni egy támadást.

A folyók mellett alapvetően semmi és senki nem volt biztonságban. A városok elleni támadások ugyanakkor ritkábbak voltak, és külön említést érdemlő ese-

59 Lepelley, 2002. 196–197.

60 Noël-Yves Tonnerre a breton egyházi kartuláriumokra támaszkodva is leginkább a személynevek között talál normann eredetűeket. Tartósabb hatást kiváltó megletelepedésükkel, sőt a helyiek tömeges menekülésével sem számol Bretagne-ban és a Loire alsó szakaszán. Tonnerre, 1994. 281.

61 Périn, 1990.161–166.

62 Cardon–Moesgaard–Prot–Schiesser, 2008. 21–40.

63 Uo. 23.

64 Az a felvetés, hogy a sziget neve maga is északi eredetű lenne, azt látszik igazolni, hogy itt akár egy skandináv eredetű kolónia különösebb feltűnés nélkül is le tudott telepedni. A groix-i temetkezés bőséges irodalmára lásd: Du Chatellier–Le Pontois, 1908. Az értékeléshez azonnal hozzászólt a világszerte ismert osebergi hajóssír ásátásának egyik vezetője, Gustafson is: Gustafson, 1908. Lásd még: Chédeville–Guillot, 1984. 400–401. Legújabbban: Langouët, 2006.

ménynek számítottak, amelyek nem ismétlődtek minden évben. A közelmúltban a normandiai Rouenban végzett kutatások ebből a szempontból is figyelemre méltó eredményeket hoztak. Jacques Le Maho például arra hívja fel a figyelmet, hogy a Szajna-parti Rouen még a 880-as évek végén is eléggé biztonságosnak számított ahhoz, hogy az egyházmegye területéről falai közé (*intra muros*) meneküljenek akár kincsekkel felpakolva. A régészeti kutatás nyomán világossá vált az is, hogy Rouen igen intenzív átalakuláson ment keresztül a 9. század végén, ami a menekültek befogadásával és a város menedékhellyé válásával magyarázható.⁶⁵ Mindez arra enged következtetni, hogy a normann támadások célpontja első lendületben mindenképp a védelem nélküli folyamtér volt, az ennek közelében található erődített városok viszont nem váltak azonnal a támadások áldozataivá, sőt tartósabb védelmet is képesek voltak nyújtani. Tegyük hozzá azt is, hogy a lakosság sem feltétlenül menekült több száz kilométerre.

A folyópartok elleni támadások ellenben – amelyekről jóval kevesebbet tudunk – kézenfekvő lehetőségnek bizonyultak az élelem vagy az állatállomány pótlására.⁶⁶ Fontos kérdés, vajon utal-e valami arra, hogy az északiak esetlegesen tartósabban elszakadtak volna a folyóktól és szárazföldi hadműveletekbe bocsátkoztak volna. Támadásaiknak volt-e bármiféle szezonalitása? A kétségtelenül zordabb körülmények ellenére nem a téli időszak tűnik az igazán nagy kihívásnak. A normannok jól láthatóan nem zavartatták magukat a téli időszakban, támadásaik eloszlanak az év minden szakában.⁶⁷ Több nyugat-franciaországi folyóról ismert ugyanakkor, hogy a nyári periódus vízhiányos időszakai miatt a hajózás akár hónapokra is leállhatott.⁶⁸

Több tucat, de adott esetben akár több száz, a folyón hosszan felsorakozott hajó látványa kétségtelenül apokaliptikus képzeteket kelthetett a helyi lakosokban, akik addig jobbra békés közlekedésre szolgáló bárkákat láttak fel-le úszkálni. A Loire esetében ugyan kevés kétség férhet ahhoz, hogy a folyón mindkét irányban hajóztak, ám a szakirodalom már régen rámutatott arra a tényre, hogy a római korszakban leginkább a birodalom központibb zónái (például a Rhône- és Saône-parti Lyon) és az innen dél felé küldött hajók határozták meg a Loire-on zajló közlekedést. Ezzel szemben a Karoling-kortól érzékelhető az atlanti területek felértékelődése és a felfelé zajló hajózás gyakoribbá válása.⁶⁹ Maga a frank uralkodó ugyancsak használta lefelé utazásra a folyót még a 860-as évek második felében is. Folyami úton vezetett Kopasz Károly egyik fontos útja a Bellus Pauliacus uradalmába 867 márciusában.⁷⁰ Úgy tűnik, ezt az éppen nyitódó közlekedési „ajtót” tárta szélesre a normann támadások korszaka. Felmerülhet viszont az is, hogy bizonyos időszakokban csak a folyó az igazán járható útvonal.

65 Le Maho, 2005. 170–171.

66 Párizs normann ostromának krónikása, Abbon is elmeséli, ahogy Saint-Denis-nél a folyóparton legelő állatokat rabolták a normannok, míg komolyabb ellenállásba nem ütköztek. Abbon, 176.

67 Téli támadásaik ismertek másutt is; a Rajnán egészen Kölnig felhajózva támadtak 863 januárjában. *Annales Bertiniani*, 459. Párizs ellen januárban két akciót vezettek két évvel korábban (861). Lásd uo. 454.

68 Gallouédec, 1897. 46–48. Hasonlóképp a Dordogne-on: Cocola–Vaillières, 1981. 145.

69 Dion, 1938. 129.

70 *Annales Bertiniani*, 474., 476.

A normannok ragaszkodtak hajóik használatához – és ebben semmi rendkívülit nem láthatunk –, ha távoli területeket céloztak meg angliai vagy kontinensen lévő folyótorkolati bázisaikról. Kérdés számunkra ugyanakkor, épp a Loire kapcsán, hogy miért érte meg számukra a tengeri út, így Bretagne teljes körbehajózása, amikor rövid szárazföldi átkötésekkel, „felülről” támadhatták volna a Loire-völgyet. Akcióik, úgy tűnik, a folyószakaszokon ritkák maradtak, és leginkább vezérek önálló vállalkozásainak látszanak. A kutatás sem tett túl nagy erőfeszítést annak érdekében, hogy a folyamvölgyek közti esetleges átlépéseiket felkutassa.

Válással mi sem szolgálhatunk, beszédek mindenestre azok az alkalmak, amikor az északiak vállalták, hogy hajóikból kiszállva a folyótól távolabb merészkednek. A Loire esetében ez déli irányban, Poitiers-t⁷¹ támadva is előfordult, de itt inkább a város egyházi intézményeinek vonzereje motiválhatta a kockázatosabb lépést. A 860-as évek Loire-tól északra koncentrálódó támadásai viszont véleményünk szerint már magyarázhatók az északi folyásirányú, illetve torkolatú folyókkal való összeköttetés keresésével. A legnyilvánvalóbb kapcsolat Chartres környékén adódott. Chartres ugyanis az Eure folyó révén közvetlen összeköttetésben áll a Szajna-völgygel és azon keresztül a La Manche kijárataival, ugyanakkor a várostól néhány mérföldre már a Loire vízgyűjtő területe található, ahonnan a Loir, a Loire mellékfolyója az óceánig biztosította a hajózást. A földrajzi viszonyokat a normannok is ismerték, ezt jól igazolják Chartres elleni támadásaik. Ugyanakkor a Loire- és a Szajna-völgy közti átlépésekről nem igazán akad konkrét információnk, ami azt látszik igazolni, hogy néhány tájékozódó kísérlet ellenére az északi vezérek támadási célpontjai nem keresztezték, illetve metszették itt egymást. Ez persze adódhatott abból a tényből is, hogy a támadások irányát és rádiuszát a folyamtorlati szállások határozták meg legfőképp, egy Szajna-völgyi átlépéssel pedig a zsákmányokkal felpakolt, feltűnés nélküli visszahajózás a Loire-torkolatba lényegesen bonyolultabb volt.

Első támadásaiktól kezdve érzékelhető az is, hogy a normannok akcióikat alaposan előkészítették és nagyon is konkrét időponthoz kötötték. Ahogy azt fentebb jeleztük, a Nantes elleni 843. évi Szent János-napi vásárra időzített támadás nem tekinthető véletlennek. Későbbi akcióik is gyakorta igazodtak egyházi és városi ünnepekhez.⁷² Ezeket a gazdag zsákmányt ígérő alkalmakat – ahogy a kalandozó magyarok esetében is – a rendkívül jól működő hírszerzés tette igazán hatékonná.

71 *Annales Bertiniani*, 449.

72 Tonnerre, 1994. 270.; Lot, 1908. 19., 42. A tours-i, Szent Márton ünnepére időzített támadásra (853. november) lásd: *Annales Bertiniani*, 448.

A szigetek lehetőségei

Ismert, hogy a normannok kitűnően alkalmazkodtak a tengeri viszonyokhoz. Válszalva az északi folyamtorkolatoktól (Szajna, Meuse, Rajna) több száz mérföldes továbbvezést a partok közelében, Bretagne-t megkerülve jutottak el a Loire torkolatához. Konkrét támadásaikat viszont már mindenképp a Bretagne déli partjainál található szigetekről kellett indítaniuk. Taktikájukban a városok közelében lévő és torkolatvidéki szigetek kulcsfontosságúak voltak. Ezekre támaszkodva, valamint kihasználva a Loire adta lehetőségeket – így a gyakori nyugati szelet – és az erős árpály mozgást, rendkívül dinamikus akciókra voltak képesek. Már az első támadásukkor, Nantes és tágabb környéke (Tiffauge, Mauges) kirablása után a normannok a Loire-on vonultak vissza a Nantes-i krónika szerint arany- és ezüstkincsekkel, valamint foglyokkal megrakott hajókon egy bizonyos Hério szigetig. Itt osztották el a zsákmányt is, és egy időre itt hagyták a krónikás hagyomány szerint foglyaikat is. A sziget azonosítása ugyanakkor problémás. Többen Noirmoutier-ra gondoltak, ám a szöveg megemlíti, hogy a normannok távozásakor a foglyok az apály segítségével értek partot és tértek vissza a normannok által a szigeten korábban elrabolt kincsekkel Nantes-ba.⁷³ Ha ez igaz, akkor semmiképp sem Noirmoutier-ról van szó.

Noirmoutier stratégiai szerepe mindenesetre bizonyosan jelentősnek mondható az északiak számára. A Szent Filibert apátságának otthont adó sziget a 9. században a normannok számára ideális kiindulópontként és bázisként szolgált. Ennek oka legfőképpen a többirányú továbblépés lehetőségében rejlett, gondolunk itt nemcsak a Loire-vidékre, hanem a délebben fekvő Aquitániára, sőt Hispániára is. A szigetet 836-ban a normann támadásokra hivatkozva elhagyták Szent Filibert apátságának szerzetesei.

A szigetek stratégiai jelentősége másutt is megfigyelhető. Talán a leghíresebb ilyen jellegű támaszpontjuk a Szajna-torkolatban található, de mára nehezen azonosítható *Oscellus* szigete volt. Ezt vezéreik, Sidric (Sidroc), majd Björn valóságos erődé alakították, és a 850-es évek végére képesek voltak innen a Szajna-völgy egy jelentős részére kiterjeszteni uralmukat.⁷⁴ A normannok szigetről történő kiűzése az egyik legjobban dokumentált hadművelet volt. A frank hatalom nem bízta az akciót saját hadseregére, hanem az északiakat egymás ellen fordítva, 860-ban az épp Angliában tartózkodó Weland nevű viking vezértől kért és kapott segítséget. A rivális normann sereg akciója valóban meglepte a szigeten berendezkedetteket, ugyanis Weland, bár Angliából jött, végül mintegy hatvan hajóval támadt *Oscellus* szigetére.⁷⁵

A 11. századi krónikás, Jumièges-i Vilmos művében (*Gesta Normannorum ducum*) az évkönyveknél kicsit részletesebb képet ad a normannok hadviseléséről, amikor leírja azok táborait. Ezek a legtöbb esetben szigetek voltak, ahová hajóikat rendezetten felvonultatták, biztos menedéket nyerve visszavonuláskor. A szigetekben, így a Loire menti Saint-Florent közelében is, kunyhókat építettek, mintha tele-

⁷³ *Chronique de Nantes*, 19–21.

⁷⁴ Lot, 1908. 5–36.

⁷⁵ Lot, 1908. 51.

pülés lenne, ahol Vilmos szerint foglyaikat őrizték nagy számban. Támadásaikkor a krónikás elmondása alapján eleinte nem használtak lovat, mert azt – a forrás szerint – nem tudták megülni, tehát a hajókból kiszállva gyalogosan támadtak. Később azonban rászoktak a lovas rajtaütésekre is.⁷⁶

Az összecsapások jellegét tekintve a normannok nem keresték a rendezett nyílt ütközeteket, és úgy tűnik, nem is lehetett őket arra kényszeríteni.⁷⁷ Nem meglepő ugyanakkor, hogy az északiak, ha a szükség úgy hozta, nem riadtak vissza a városok elleni támadásoktól sem. Mindemellett fontosnak tartjuk hangsúlyozni, hogy ezek az alkalmak a korszak viszonyait ismerve nem feltétlenül jelentettek valódi „városostromokat”. Még Angers 873. évi bevetele is leginkább a város visszaszerzése miatt volt említésre méltó, a normannok bejutásáról sokkal kevesebbet tudunk. A városok kifosztása szövetségesekkel együtt végrehajtott, összehangolt akció volt, ahogy Le Mans 865. évi kirablása is mutatja.⁷⁸ Az önálló támadások sok esetben egy-egy külső elhelyezkedésű, védtelenebb intézményt, eseményt (vásár) célozták. A normannok taktikájában megfigyelhető, hogy más példákhoz hasonlóan megpróbálták a folyón fokozatosan egyre feljebb jutni. Ha támadásaik kronológiájából indulunk ki, azt is látjuk, hogy nantes-i megjelenésüket követően expanziójuk szakaszos volt, és mintegy két évtized kellett, hogy az Orléans feletti területeket is bejárják a Loire-on.

Véleményünk szerint azonban itt érdemes a bizonytalanabban datálható, de a 850-es évek elejét jelentő Loire-torkolati letelepedésüktől kezdenünk folyamatbejárásaik bemutatását. Csupán bő egy évtized kellett ahhoz, hogy Saint-Benoit-sur-Loire-ig eljutva nyomot hagyjanak a helyiek emlékezetében.⁷⁹ Mintegy 400 kilométert hajóztak fel a folyón a Loire-torkolatvidékétől, ami mindenképpen tekintélyes távolságnak mondható, sőt az északi torkolatú folyókon, így a Szajnán, a Somme-on, illetve Meuse-ön ilyen távolságok nem is igen adódtak. Innen azonban – néhány ellenkező tudósítás ellenére – a normannoknak már a Loire-on sem volt komoly lehetőségük továbbhajózni, ennek köszönhetően Berryt alapjában véve nem érintették támadásaik.⁸⁰

A folyami hadviselés biztosította körülmények között logikusnak tűnik az a gyakorlat, hogy előbb minden lehetséges akadályt felderítve és megszüntetve egy elérhető határvonalat húzva jelölték meg első célpontjukat. Miután ezt elérték, a folyón visszafelé, azaz folyásirányban haladva kapacitásuk függvényében tovább támadtak.⁸¹ Orléans esete (865) is azt mutatja, hogy ez a fajta zavarkeltés, illetve a

76 Guillaume de Jumièges, 15.

77 Boyer, 2015. 105.

78 *Annales Bertiniani*, 470.

79 *Annales Bertiniani*, 467.

80 Devailly, 1973. 110. Devailly a néhány forrásban említett magyar támadással kapcsolatban is szkeptikus, véleménye szerint a tartomány egységét nem a normann és a magyar támadások, hanem a Róbert-házi és Karoling hatalmi harc verte szét, és az így darabokra bontott régióknak évszázadokig csupán egyház-igazgatási egysége maradt fenn. Devailly, 1973. 135.

81 „Nortmanni residentes in Ligeri cum maximo impetu, faciente divino iudicio, secundo vento per idem flavium usque ad monasterium Sancti Benedicti quod Floriacus dicitur navigant et eundem monasterium incendunt, et in redeundo Aurelianis civitatem et monasteria ibidem et circumcirca consistentia igni

helyiek félrevezetése sikeres taktika volt akár városostrom esetén is. Azaz nagyobb városok mellett elhaladva, tárgyalással vagy pusztá elvonulásukkal gyakorlatilag a helyi védelmet is „elaltatták”, majd visszafelé jöhetett a meglepetés. Van információnk arra vonatkozóan, hogy ilyen város feletti állásokat igyekeztek megszerezni a Szajrán is. Párizs 885–886. évi ostroma után például átvonulást kértek a hidak alatt, majd miután a védelem megállította őket, alkut ígértek. Zsákmánnyal ugyan, de nem lefelé, hanem tovább felfelé igyekeztek menni a hajóikkal, megígérve, hogy a Marne folyót nem érintik. Később ezt az ígéretüket – ahogy gyakorta megesett – megszegték, és felhajóztak a Marne-on is.⁸² Nem világos ugyanakkor, miben reménykedett Párizs: esetleg abban, hogy Sens felé haladva átlépnek a Loire-ra vagy hogy visszafelé csendesen elvonulnak?

A műveletek során különleges tudást és helyismeretet igényelt az éjszakai folyami hajózás. Ezek a helyi lakosságot rémületbe kergető akciók a normannok számára sem mondhatók kockázatnélkülinek. A tengertől eltérően a folyóvizeken – különösen a Loire-on – állandóan figyelemmel kellett lenni a homok- és kavicspadokra, illetve a gázlókra, a sekélyebb szakaszokra vagy a nagyobb úszó akadályokra. A normannok éjszakai támadásai ennek ellenére nem voltak kivételesek. A Szajná-ról ismerünk példáulilyent: Noyon ellen 859-ből,⁸³ Saint-Omer ellen 860 pünkösdjéről.⁸⁴ Éjszaka, holdfényben evező normannokról ír Hincmar a 882. évi események kapcsán.⁸⁵ A Saint-Vaast-évkönyv szerint 886 februárjában Párizsban, miután egy árhullám elsodorta a hidat, a püspök még éjjel elrendelte annak helyreállítását, ám a normannok tudva erről, azonnal támadtak.⁸⁶ A Nantes-i krónika szerint éjszakai támadások ugyan előfordultak, de a normannok ostromaikat, illetve támadásaikat jobbra nappalra időzítették, estére hajóikhoz vonultak vissza.⁸⁷

Fluctuant ac numerantur: hajók és hajósok

Előljáróban érdemes megjegyeznünk, hogy a normannok nyugati célpontjai annyiban más közegnek tekinthetők, hogy itt az egyik legfontosabb ellenfél maga is ízig-vérig hajós népnek számított. A bretonok régóta hajóztak és kitűnően kiismerték magukat a hajózás lehetőségei és korlátai között, hosszú évszázadok óta járták nem pusztán a La Manche-t, hanem az északabbi, Írország felé eső tengereket is.

---

cremant preter ecclesiam sanctae Crucis, quam flamma, cum inde multum laboratum a Nortmannis fuerit, vorare non potuit. Sicque per amnis alveum descendentes et vicinia quaeque depopulantes, ad stationem suam reversi sunt.” *Annales Bertiniani*, 467.

82 Abbon, 202–208.

83 *Annales Bertiniani*, 453.

84 Lot, 1908. 42.

85 *Annales Bertiniani*, 467.

86 „...nam ex gravissima inundatione fluminis minor pons disruptus est. Quo cognito episcopus delegit nocte illa ex suis viros nobiles et strenuos ad custodiam turris ut mane facto pons restauraretur, quod Normannis minime latuit. Anteque auroram surgentes, cum omni multitudine ad ipsam accurrerunt turrim, eamque vallantes, ne adiutorium e civitate illis superveniret, oppugnare coeperunt.” *Annales Vedastini*, 523.

87 *Chronique de Nantes*, 84–86.

Mindez a hajóépítés során felhalmozott tudást, az uralkodó szelek, a parti és egyéb áramlatok alapos ismeretét is megkövetelte.⁸⁸

Úgy tűnik ugyanakkor, hogy ez a helyzeti előny kevés tényleges eredményt hozott egyes támadások kivédekor. A normannok hajóit a kutatás még a bretonokénál is jobban feltárta, ezért azok ismertetésétől eltekintünk. Érdemes jelezni ugyanakkor, hogy a hajóikról alkotott ismereteinket alapvetően a fontosabb skandináviai ásatások leletanyagai (Oseberg, Tune, Gokstad, Skuldelev) határozzák meg. Ezek a maradványok arra is figyelmeztetnek bennünket, hogy többfajta hajóval kell számolnunk. A skuldelevi hajók például nem egy helyen készültek, hanem akár több száz kilométer távolságra egymástól. A vikingek a folyami kikötőkben és műhelyekben szükség esetén tudtak hajókat készíteni, illetve azokat javítani.⁸⁹ Másik lényeges körülmény, hogy a folyókon is használtak változó méretű hajókat.⁹⁰

Egy pusztá támadás kivitelezése esetén is logikusnak tűnik, hogy hajóikkal nem csupán maguk utaztak, de azok lovak és élelmiszer szállítására is alkalmasak voltak. Dudo normann történetíró több esetben is említi Dániából Angliába, vagy épp Angliából Frankföldre hajókon szállított élelmiszert, gabonát, bort, szalonnát.⁹¹ Emellett a kortárs szerzők is megjegyzik, hogy a normannok gyakran ejtettek foglyokat, akiket a szárazföldről hajóikhoz vezettek.⁹²

A fentiek mellett jogos felvetés lehet, vajon ez mekkora flottát jelentett. A folyókon hosszú sorokban felvonuló hajók megsokszorozhatták megjelenésük amúgy is félelmetes hatását a helyi lakosságban. A források az északi torkolatú folyókra, illetve partszakaszra olyan adatokat hoznak, amelyben több tucat, adott esetben 100-200 hajó is előfordul. Johannes Steenstrup 19. századi dán történész már táblázatba foglalta az általa ismert hajószámokat.⁹³ Kiemelkedik a Párizs 885–886. évi normann ostromakor az Abbo bencés apát által említett hétszáz hajó⁹⁴ és négyezer normann – ami nyilván túlzás lehet, de a több száz hajós támadások mindenképp valós képet adhatnak.

A Loire-vidékre, illetve a bretagne-i partokra vonatkozóan is akad néhány adatunk. Regino nyilvánvalóan túloz, amikor Judicael, Alain és a normannok 890. évi harca kapcsán 150 ezer harcosról tesz említést.⁹⁵ Reálisabb adat mindenesetre a Loire-vidéket érintő első támadásról szóló tudósítás, melyből arról értesülünk, hogy 843-ban 67 hajóval érik el Bretagne-t.⁹⁶ A 860-as évek elején a Loire-on Erős Róbert egy tucat normann hajót szerzett egy rajtaütéskor.⁹⁷ Csekélyebb hajószám-

88 Cassard, 1988. 24.

89 „Nortmanni mense lunio ab insula secus monasterium Sancti Dyonisii movent, et descendentes per Sequanam usque ad locum sibi aptum ad reficiendas suas et novas faciendas naves perveniunt.” *Annales Bertiniani*, 471.

90 *Annales Bertiniani*, 456.

91 Dudo, 145., 149.

92 Dudo, 154.

93 Steenstrup, 1876. 214–217.

94 Abbon, 78.

95 *Reginonis Chronicon*, 602.

96 Mabille, 1869. 169.

97 Lot, 1915. 477.

mal zsákmány említésekor másutt is találkozunk. 848 tavaszán Kopasz Károly nyolc normann hajót fogott el a Dordogne-on, egyúttal végzett a kalózaikkal.⁹⁸ Az is ismert, hogy 864-ben a normannok negyven hajóval mentek fel Saint-Benoit-ig.⁹⁹ 865-ben Kopasz Károly emberei ötszázat öltek meg nagyobb veszteség nélkül a loire-i normannok közül, akik a poitiers-i kalandból tértek vissza.¹⁰⁰ Egy évvel később a Loire-on megtelepedett, a bretonokkal szövetségre lépett normannok állítólagosan mintegy négyszázan, hajóikat elhagyva lovon támadtak Le Mans-ra.¹⁰¹ Ha ez valóban igaz, ez esetben alig több mint egy tucat hajóról beszélhetünk.

Általánosan elfogadott, hogy a hajók esetében legfeljebb 30 fővel kalkulálhatunk,¹⁰² de tudjuk, hogy voltak, amelyekkel foglyokat és zsákmányt vittek, s akadtak kisebb és nagyobb hajóik. Beszédes eset az is, amikor Párizs ostroma idején a Szajrán átkelni szándékozó 50 normann számára két hajó állt rendelkezésre, míg vezérük, Sinric egy harmadikba szállt.¹⁰³

A forrásokban említett támadások megszervezése és lebonyolítása jól láthatóan komoly logisztikai háttérrel igényelt, így a normannok nem hirtelen jött ötletek alapján indították hadi vállalkozásaikat. A Szajnával és más északi torkolatú folyóval szemben viszont a Loire kényesebb folyónak bizonyult, már pusztán a gyakori alacsony vízszintje problémát jelenthetett egy hajóraj felvonulásánál. Nem kell részleteznünk, hogy ha például bármilyen torlódás miatt a hajók egy része a homokpadokon elakad, azzal a normannok gyorsan lerombolták volna félelmetes katonai hírüket a helyi lakosok szemében. Nem meglepő tehát, hogy a Loire-on végrehajtott akciók ritkábbak voltak. Ugyanakkor, ha egy normann közösség a 850-es évek eleje óta évtizedeken keresztül kimutatható a Loire-torkolatban, akkor nyilvánvaló, hogy hétköznapi életük valóban több kommunikációt, kereskedelmet, együttműködést igényelt a helyi lakossággal és a hatalom helyi, frank képviselőivel is. A kutatók, amelyek a normann kérdés kapcsán ez utóbbi jelentősége mellett érvelnek, ezért semmiképp sem tekinthetők elhibázottnak.

Reakciók: védekezés és menekülés

A nyugati frank uralkodó már korán politikai eszközökhöz nyúlt, hogy a Szajnavölgyben rendezze a normann kérdést. 858-ból ismerünk olyan normann vezért, aki hűségesküt tett Kopasz Károlynak.¹⁰⁴ A Loire-vidéken a védelmet csak később szervezték meg, és jóval kevesebb politikai alkut kötöttek. Ugyanakkor Angers viszszevétele (873) után a normannok adójára már számított a frank állam. Hincmar

98 *Fragmentum Chronici Fontanellensis*, 302.

99 Lot, 1915. 494–495.

100 Lot, 1915. 497.

101 Lot, 1915. 504–505.

102 A vikingek elismert francia kutatója, Régis Boyer esetenként 50 fős átlaggal is számol (Boyer, 2015. 102.), magunk ezt a magas számot nem látjuk indokoltnak.

103 Abbon, 182.

104 *Annales Bertiniani*, 451.

évkönyvei is mutatják, hogy 877-ben a Loire menti normannok már rendszeres adót fizetnek a birodalomnak.¹⁰⁵

Ami a normannokkal szembeni sikeres védekezés katonai oldalát illeti, hamar kiderült az is, hogy a lokális konfliktusokhoz szokott nyugati frank területeknek új védekezési technikákkal kell előállniuk. A legígéretesebb megoldás a partközeli erődítésekben rejlett, vagy hajók felvonultatásában, esetleg folyók lezárásában, hidak erősítésében. A több évtizednyi kiszolgáltatottság mindenesetre komplex védelmi rendszer kidolgozásához vezetett. Az amúgy ritkának mondható városostromnál a hidak szerepe, ahogy Párizs esetében (885–886) is megmutatkozott, meghatározó volt.¹⁰⁶ Itt azt is láthatjuk, hogy a normannok ostromgépeket is használtak.¹⁰⁷

Regino elbeszélése szerint Párizs védői és erődített hídja 890-ben már kelően erőseknek bizonyultak ahhoz, hogy az ismeretlen számban felvonuló normannok lemondjanak az átvonulásról. Ez esetben a Marne felől érkező vikingek kénytelenek voltak elhagyni a folyót egy szakaszon, és csak Párizs alatt tudtak visszatérni a nagy fáradtsággal, szárazföldön átvontatott hajóikkal.¹⁰⁸ A Szajna erősen kanyargós folyása miatt ez lehetett puszta átvágás is Saint-Denis irányában, pontos útvijukról azonban nincs információnk. Az mindenesetre biztos, hogy hasonló lehetőség a Loire-on kevésbé adódott, a viszonylag egyenes folyamágak miatt itt ilyen jellegű menekülés, illetve stratégiai manőver nem volt lehetséges, a flotta mozgása végig látható és a védelem számára kiszámítható volt.

A párizsi ostrom legendás krónikásának, Abbónak feltűnt az is, hogy a Szajná nán túl a normannok már korántsem voltak olyan sikeresek.¹⁰⁹ Különleges esetnek számít Angers 873. évi ostromának egyik epizódja. Itt, ahogy fentebb említettük, a normannok által már korábban megszerzett város ostromlói Kopasz Károly, illetve a vele szövetséges breton fejedelem voltak. A krónikás hagyomány szerint a frankoknak és bretonoknak a kilátástalan harcot megunva sikerült végül fordítani a helyzeten, és a normannok számára legfontosabbat, magát a folyót tüntették el, azaz új

105 *Annales Bertiniani*, 503.

106 Abbon, 182–190.

107 Abbon, 102. Sőt 885-ben a normannok Párizs alatt már ellenőrzik a partokat, Saint-Germain le Rond-nál (Saint-Germain l'Auxerrois, a későbbi Louvre-tól is beljebb!) kőerődöt építettek és onnan szervezték gyalogos-lovas kitöréseiket. Abbon, 98.

108 „Nortmanni a Matrona fluvio exeuntes, Parisius revertuntur et quia omnimodis descensus fluminis per pontem prohibebatur, tercio castra locant, et iterato certamine praedictam urbem impugnant. Sed civibus qui continuis operum ac vigiliarum laboribus induruerant, et assiduis bellorum conflictibus exercitati erant, audaciter reluctantibus, Nordmanni, desperatis rebus, naves per terram cum magno sudore trahunt, et sic alveum repetentes, Britannie finibus classem traiciunt.” *Reginonis Chronicon*, 601.

109 Abbon, 148–154.

medret ásva a normannok hajóit használhatatlanná tették.¹¹⁰ Igaz, ennek a trükknek a tényleges alkalmazását egyesek kétségbe vonták.¹¹¹

Jól látható ugyanakkor, hogy a kisebb folyókon való felvonulás a normannok számára sem volt magától értetődő, híreink szerint akkor számolhatunk ilyen esetekkel, amikor már a vidék biztosítottnak tűnt. Ekkor azonban a normannok megjelenése az Eure folyón vagy Rollo hadseregének felvonulása az Epte folyón Saint-Clairhez¹¹² mindenképp fölényes erőt mutathatott.

Ami a központi hatalom intézkedéseit illeti, úgy látjuk, hogy a 860-as évekre a Karoling uralkodó felmérte a helyzet jelentőségét és intenzív erődítésekbe kezdett, amelyek egyaránt magukban foglaltak hidakat és folyamparti védelmi létesítményeket. Kopasz Károly egyben kezelte az Île-de-France folyóinak rendszerét, és már tudatosan védte az Oise folyót és vidékét is, hogy azon keresztül zárja le a normannok útját a Szajna felé. A normannok egyik sebezhető pontja ugyanis a folyamon való beszorulás volt, ezt igyekeztek engedmények árán is elkerülni. 862-ben Kopasz Károly, miután a normannok lerombolták a hidat és elpusztították hajóit, kénytelen volt új hidat építeni, és ezzel lezárta visszaújtjukat a tengerhez.¹¹³ Négy esztendővel később, 866 júliusában azt látjuk, hogy a normannoknak Saint-Denis alól lejjebb kellett vonulni a Szajnára, hogy hajóikat kijavítsák és újakat építsenek. Kopasz Károly kihasználva az alkalmat, azonnal erődítésekbe fogott a folyón, hogy ne tudjanak újból felvonulni.¹¹⁴ A 870-es években már nehezebb volt a normannok dolga, Pont-de-l'Arche felett Kopasz Károly védelme alkalmanként képes volt megállásra kényszeríteni őket.¹¹⁵

Tévednénk azonban, hogyha a nyugati frank uralkodó tevékenységét csak a Szajna körzetére redukálnánk. A 860–870-es években a király nyomtatékosan jelen volt a Loire-völgyben is, tours-i látogatásait rendszeresítette, és hogy Tours-tól a

110 „Exercitus autem immensae multitudinis cum longo obsidionis taedio et gravi pestilentiae morbo attereretur, cernentes Britones urbem inexpugnabilem esse, conati sunt fluvium a suo alveo deviare, ut exsiccato naturali meatu, naves Normannorum invadere possent. Coeperunt itaque fossam mirae magnitudinis ac latitudinis aperire; quae res tantae formidinis metum Normannis, ut absque dilatione ingentem pecuniam Carolo pollicerentur, si soluta obsidione ex suo regno liberum praeberet egressum.” *Chronicon Sancti Sergii Angdegavensis*, 132–133.

111 Coupland, 2004. 65. Részben hajlik rá Pierre Bauduin is. Bauduin, 2009. 196.

112 Dudo, 168.

113 „...aciebus dispositis ex utriusque suis ripis singulae aque, Isara scilicet, Matrona et Sequana custodirentur, ne Northmanni in predam ire valerent. (...) Ipse autem cum eis quos secum habuit ilo pergere maturavit, et quoniam pontibus a Northmannis destructis et navibus occupatis, eos adire non poterat, necessario usus consilio, pontem ad insulam secus Treiectum reficit, et Northmannis descendendi aditum intercludit, scaras nihilominus ex utraque ripa Matronae ad custodiam deputat. Qua de re Northmanni valde constricti, obsides electos et Carolo missos ea conditione donant, ut omnes captivos quos ceperant postquam Matronam intraverant, sine mora aliqua redderent, et aut cum aliis Northmannis constituto die placiti a Sequana recedentes mare peterent (...) post viginti circiter dies ipse Welanus ad Carolum veniens, illi se commendavit, et sacramenta cum eis quos secum habuit statim praebeuit. Indeque ad naves regressus, cum omni Danorum navigio usque ad Gemeticum, ubi illorum naves statuerunt reficere et vernale aequinoctium expectare, descendit. Refectis navibus, Dani mare petentes per plures classes se dividunt...” *Annales Bertiniani*, 456.

114 *Annales Bertiniani*, 471.

115 Dudo, 154.

normannokat távol tartsa, erődített híd építését is elkezdte. A Saint-Florent-apátság krónikája szerint ez Ponts-de-Cé lett volna, mindenesetre a vállalkozás ez esetben kevesebb sikerrel járt, arról ugyanis később sem értesülünk, hogy Ponts-de-Cé megállította volna a normannok támadásait.¹¹⁶ Mindez persze nem zárja ki annak lehetőségét, hogy Nantes felől megfontolták az indulást és annak feltételeit. A hely stratégiai jelentősége viszont kétségkívül ekkor jelent meg először.

Jean-Pierre Brunterc'h szintén rámutatott, hogy a Karoling-hatalom tudatosan építette a hűbéri hálót a nyugati határvidékeken és engedte át az erődítési engedélyeket a Loire-völgy biztosítása érdekében.¹¹⁷ Elmondhatjuk tehát, hogy az északi támadások következtében az egyre gyengülő frank állam mégis képes volt arra, hogy évszázadokra kijelölje a Loire- és a Szajna-völgy számos erődített helyét, leginkább Kopasz Károly többszöri kezdeményezését és koncepcióját figyelembe véve.

Akad példánk arra is, hogy a helyi erők összefogása jelentett megoldást, ahogy fentebb jeleztük, a normannok 854. évi blois-i rablásuk után tovább szándékoztak menni a Loire-on, ám Orléans és Chartres püspökének vezényletével ezt sikerült megghiúsítani. Az a tény, hogy itt két egyházi személy közreműködéséről van szó, azt látszik igazolni, hogy a kezdeti években csak a helyi erőkre lehetett számítani, azokat pedig, mint válsághelyzetben korábban is, leginkább az egyháziak irányították. Felmerül, hogy a chartres-i püspök miért nyújtott segítséget, Chartres ugyanis ez esetben nem volt – még közvetve sem – fenyegetve, hacsak nem számítottak a normannok szárazföldi akciójára vagy egy Szajna-völgy felől jövő „testvéri” támogatásra. Az, hogy itt a Szajna- és a Loire-völgy közötti szomszédos területek két fontos főpapja fogott össze, előre megrajzolta a világi hatalmak feladatköreit is, néhány évvel később Erős Róbert a normannok számára pont ezeket az „átjárásokat” igyekezett megszüntetni.

Úgy tűnik, azokban az esetekben, amikor a távozás maradt az egyetlen valószínű túlélési lehetőség, a helyiek nem menekültek feltétlenül fejvesztett módon. Másik, párhuzamosan megfigyelhető jelenség, hogy a menekülés több esetben nem igazolható kizárólag a normannok okozta „pusztítással”. A fentebb említett Noirmoutier esetében például a szerzeteseknek a 840-es évekbeli továbbköltözése a Loire menti Cunault-ba nem taktikai, hanem egyértelműen politikai szempontokat követett, és illeszkedett abba a politikai trendbe, amit Kopasz Károly alakított ki, hogy saját, szorosabb ellenőrzése alatt tartott területeire néhány jelentősebb egyházi intézményt vonzzon. Ráadásul Cunault helye számos tekintetben kedvezőbbnek bizonyult a közösség számára.¹¹⁸ Ezek alapján felmerül a kérdés, hogy milyen tekintetben beszélhetünk itt menekülésről. Christian Harding magát a kiváltó okot, a közvetlen normann támadást sem látja, és gyanúja szerint a költözés már eldöntött kérdés volt a normannok támadása előtt.¹¹⁹

Más esetekben is találkozunk első látásra nem feltétlenül logikus menekülési vagy menekítési stratégiákkal. A breton egyházi közösségek a La Manche menti

116 *Breve chronicon Sancti Florentii Salmurensis*, 219.

117 Brunterc'h, 1989. 79–81.

118 Harding, 2010. 181–184.

119 Harding, 2010. 83–86.

Montreuil-sur-Merbe menekültek több ízben is. Ez viszont nem messze található a normannok part menti hajóútjaitól. Miért menekült egy közösség a korábbinál is veszélyeztetettebb helyre? A válasz itt a breton hajózás hagyományaiban rejlik.¹²⁰ Ismert az is, hogy a normandiai Coutance püspökének, Szent Laud-nak az ereklyéit 875 táján Angers-ba vitték.¹²¹ Kérdés, vajon a kétségkívül legsúlyosabb 873. évi incidenst követően hirtelen ilyen mértékben konszolidálódott a biztonsági helyzet, vagy a menekítésre nem volt más lehetőség?

Nantes esetében jól látható, hogy a vízjárta folyami szigetek semmilyen biztonságot nem jelentettek, a 843. évi támadás után a helyiek a város melletti Antrum monostorából, melyet a Nantes-i krónika egyik verziója szerint minden oldalról a Loire vett körül, egyházuk kincseivel együtt menekültek el.¹²² A folyón kicsit távolabb viszont már más helyzettel találkozunk. A tours-i Szent Márton-apátság szerzetesei minden menekülésükkor a Loire és Cher folyamrendszert használták, bár tudták, hogy a normannok is ezt az útvonalat választják. Ahogy azt alább láthatjuk, valószínűleg ez volt számukra is az egyetlen megfelelő út. A szerzetesek nem idegen helyeken történő befogadásra alapoztak, hanem elsősorban saját birtokaikra próbáltak támaszkodni. Ezek pedig szintén a folyamhálózathoz kapcsolódtak.

Hatások és következmények

Normandiával ellentétben a Frank Birodalom területén, így a Loire-torkolatban is, a letelepítési kísérletek, illetve az adományozott birtokokra alapozott frank politika kísérletei rövid életűek voltak és maximum egygenerációnyi ideig maradtak életben.¹²³ Véleményünk szerint ráadásul jobbára kényszerfeudumok jöttek létre, azaz egy megszállt területet minősítettek át hűbérvizsnyára. A Loire-vidéken tehát a normann–frank kommunikációt sem véljük olyan intenzívnek, mint a normandiai, legalábbis ahogy Jens Schneider leírta.

Hogy milyen nyomot hagytak a normannok a régió politikai-történeti arculatán, azt nehéz lenne biztonsággal, pontokba szedve megválaszolni. Ahogy fentebb említettük, a Loire-vidék régészeti szempontból is nagyon szegényes skandináv eredetű anyaggal rendelkezik. Más vonatkozásban a francia történetírásban még Normandia kapcsán is vita kerekedett az északi hatásról. Korábban a kutatók valódi táborokba tömörülve próbálták egymás túlzásait korrigálni. Ennek kapcsán fogalmazódott meg, hogy Normandiában sem tudhatunk be mindent egy *tabula rasát* jelentő északi hatásnak. A földrajzi vonatkozásban kitűnő célpontnak látszó Cotentin-félsziget példája – mivel itt nincsenek források a normann jelenlétről – jól igazolja, hogy a terület valódi kötődéseit máshol kell keresnünk, és ez az amúgy

---

120 Cassard, 1988; Cassard, 1991.

121 Port, 1965. I. 65.

122 *Chronique de Nantes*, 15.

123 Musset, 1958. 64.; Schneider, 2003. 300.

stratégiailag igencsak fontos félsziget hosszú ideig inkább a szomszédos Bretagne érdekszférájában maradt.¹²⁴

Ha a helyi forrásainkat nézzük, azok beszámolnak az eseményekről, de korántsem egyenletesen. Jacques Le Maho joggal figyelmeztetett arra, hogy például az egyházi évkönyvek az elmenekült szerzetesek miatt elnémulhatnak, pontatlannabbá válhatnak.¹²⁵ Fontos viszont megemlíteni, hogy összességében, a belharcokat leszámítva ezek az évkönyvek a normannok felbukkozásáig semmilyen külső agresszióról vagy betolakodók feletti győzelemről nem számolnak be, még az arabok megállítását szimbolizáló poitiers-i győzelmet sem jegyzik. Jogosan feltételezhetjük, hogy a helyi lakosság számára évszázadok óta a normannok voltak az első és igazából egyetlen kézzelfogható pogányok, betolakodók, akik ilyen minőségükben magukban is képesek voltak riadalmat kelteni. Ha az anjoui és touraine-i évkönyveket nézzük, feltűnő, hogy a szóban forgó pontosan hatvan esztendő több mint egy tucat támadásáról jobbra csak három tudósítás jelenik meg: a Nantes 843., Angers 873. és Tours 903. évi megtámadásáról szóló hírek. Legrészletesebben az angers-i Saint-Serge-apátság évkönyve¹²⁶ tudósít, de ez is leginkább a 873. évi konfliktusról. Ez utóbbi kapcsán viszont jól láthatóan Regino elbeszélésére támaszkodik.¹²⁷ Ami a Touraine-i nagy krónikát illeti, hasonló jegyeket figyelhetünk meg, azzal a különbséggel, hogy itt nagyobb szerepet kap a Tours elleni 903. évi támadás leírása. Részletesen mesél még a normann támadásokról a saumuri Saint-Florent históriájának töredékes hagyatéka.¹²⁸ A helyi források esetében is előfordul, hogy név szerint megemlítik a normann vezéreket. A tours-i Saint-Julien-apátság rövid krónikája tematikusan kezeli, és dátum nélkül három vezérhez, Hastinghoz, Haraldhoz és Rollóhoz köti a Tours elleni három legnagyobb normann támadást.¹²⁹ A Tours közelében lévő, nagy tekintélyű Marmoutier egyik rövid krónikája szintén említést tesz Hasting Marmoutiers elleni akciójáról.¹³⁰ Külön figyelmet érdemel Béchin fia Péter krónikája, mely szintén név szerint hoz két normann vezért, (H)Eriket és Barnetet a 903. évi Tours elleni támadás kapcsán. Péter említést tesz még Angers ostromáról és a normannok chartres-i kudarcáról.¹³¹ Néhány mondatban összegzik a normannok támadásait az angers-i Saint-Aubin-apátság évkönyvei, sokszor csak pogányokként említve őket.¹³² Raynald angers-i esperes krónikája csupán a 843. évi, valamint egy 862 előtti, Tours-t ért támadásról, továbbá a 873. és a 903. évi, illetve egy hibás datálású chartres-i akcióról tesz említést.¹³³ Az angers-i Évrière-en található Vendôme

124 Boüard, 1953. 3–4.

125 Le Maho, 2005. 161–162.

126 *Chronicon Sancti Sergii Andegavensis*, 129–135.

127 Vö. *Reginonis Chronicon*, 585–586.

128 *Fragmentum veteris Historiae Sancti Florentii*, 231., 234–240.

129 *Brevis historia Sancti Juliani Turonensis*, 221–223.

130 *Textus de dedicatione ecclesiae Majoris Monasterii*, 356.

131 *Chronicon Petri filii Becheni*, 43–46.

132 *Chronica Sancti Albini Andegavensis*, 19–20.

133 *Chronica domni Rainaldi archidiaconi Sancti Mauricii Andegavensis*, 5–7.

perjesség krónikája, ahogy a saumuri Saint-Florent-apátság kisebb krónikája is, lényegében egyaránt csak a 843., 873. és 903. esztendei támadásokat jegyezte fel.¹³⁴

A vikingek hadmozdulatait elemezve a városokra vonatkozóan alapvetően két fontos következtetést vonhatunk le. Ahogy a Szajna-vidéken, úgy a Loire völgyében is sebezhető helyek kerültek célpontba, amelyek stratégiai jelentőségére épp ezek a támadások mutattak rá. Igaz ez Párizsra,¹³⁵ Nantes-ra, Angers-ra, Tours-ra és Orléans-ra egyaránt. Angers és Orléans ettől kezdve különös hangsúlyt kapott.

Ami a városok belső átalakulásait illeti, a Loire-vidéken elsősorban Nantesban és Tours-ban mutatható ki leginkább a normann támadások – jobbára közvetett – hatása. Nantes többszöri felégetése nyomán a városmag hosszú időre összezsugorodott, és az ismételt újrakezdések ellenére is tartós válságot élt meg a Loire-torkolati város, bár teljesen nem néptelenedett el.¹³⁶ Tours esetében ennél kicsit összetettebb következményekkel számolhatunk. A város jelentőségét leginkább Szent Márton sírjának tekintélye adta, így a támadókról is elsősorban a sír köré épült apátság, illetve kanonoki közösség életén keresztül értesülünk. A forrásokból itt is kikövetkeztethető, hogy a viking támadások utáni talpra állás évekig is eltarthatott. Dadogó Lajos 878. évi rendelete megtiltotta a tisztviselőknek, hogy éljenek a beszállásolás jogával (*droit de gîte*) a kanonokok és a város (*urbs, burgus*) házaiban, melyeket a normann támadások után újjá kellett építeni.¹³⁷ Az uralkodó nyilván ezzel is igyekezett kárpótolni, illetve tehermentesíteni a várost és az apátságot.

Közelmúltbeli kutatások igazolták ugyanakkor, hogy Tours városfejlődése a 10. század elejétől igazi fordulatot vett. Addig csak a püspökváros és *burgusa, suburbiuma* létezett, ekkor azonban létrejött a *Chateauneuf*, a Szent Márton-apátság *burgusa*, amely tartósan a városfejlődés központi magja lett, egy új, önálló pólussá válva a későbbi évszázadokban.¹³⁸ Ez azonban csak a normann támadások megszűntével, azaz 903-at követően kezdődhetett meg.¹³⁹ A város korai történetét feldolgozó Hélène Noizet ugyanakkor felhívja a figyelmet arra, hogy a viking támadások mindenütt egyházakat céloztak, tehát ezek erődítése természetes igény volt. A Szent Márton-apátság esetében erre 906-tól látunk konkrét lépéseket. Addig is volt egy kisebb városrészük, ezt azonban a korábbi támadások alkalmával el kellett hagyniuk. Hogy ez mennyire írható pusztán a normannok számlájára, az erősen vitatott. Az apátság korábbi kanonokja, Odo, aki később Cluny apátja lett, nagyon bizalmatlan volt a kanonoktársak elbeszélését illetően, és szükségesnek beállított szétszéledésüket sokkal inkább a kényelemkeresésnek, valamint a fegyelem már korábban bekövetkezett és elfogadhatatlan felbomlásának tekintette.¹⁴⁰

134 *Chronicon Vindocinense seu de Aquaria*, 158–162.; *Breve chronicon Sancti Florentii Salmurensis*, 183–185. Itt a Nantes elleni támadás 844-es dátummal szerepel.

135 Boyer, 2015. 165.

136 Tonnerre, 1994. 525.

137 Noizet, 2007. 88.

138 Lásd: Gálffy, 2013. 241–243.

139 Noizet, 2007. 97–98.

140 Noizet, 2007. 112–114.; Judic 2016. 158. Vö. PL 133. c. 73–75.; 729–749.

A 10. század elejére viszont mindenképp igaz: egy új város született: a *suburbium castelli Sancti Martini*. Ugyanakkor szintén Noizet figyelmeztet arra, hogy a város megújulása és a *castellum Sancti Martini* születése egybeesik az egyházi immunitások átalakulásával, aminek végén az egyházi uradalom kiépülése állt. III. Károly 919-ben kiadott oklevele döntő jelentőségű a folyamatban, ugyanis ez biztosította az apátság számára a folyó és a rendház közti területet, ezzel közvetlen, zárt és védett kapcsolatot teremtve az apátság és annak folyamparti birtokai (*villa*) között, amelyeknek többsége ezután a Loire-on és mellékfolyóin keresztül elérhetővé vált a rendtagok számára anélkül, hogy ki kellett volna lépniük immunitásuk körzetéből.¹⁴¹ Noizet egy korábbi elemzését követve azt láthatjuk, hogy az apátság távolabb eső birtokai és villagazdaságai is részint tudatosan a viking támadásokra és pusztításra való hivatkozással épültek ki Kopasz Károly uralkodásának időszakában.¹⁴²

A hatalmi átrendeződésnek voltak más jelei is. A tours-i Szent Márton-apátság hosszabb távú megerősödésével szemben, Nantes-ban, illetve tágabb értelemben véve egész Bretagne-ban a normann támadások ellenkező módon befolyásolták az egyházi intézmények közötti egyensúlyt. A változás egyértelműen a monasztikus rendek gyengülését és a püspöki hatalom megerősödését eredményezte.¹⁴³ Ezt láthatjuk Nantes-ban, ahol a 9. század végén a visszatérő püspök igyekezett elérni az új fejedelemtől (Nagy Alain), hogy kompenzálja őt a károkért, így kerültek püspöki kézre az elnéptelenedett Loire-folyamtér egyes részei vagy a veszélyeztetettebb intézmények, így például a városon kívül, az Erdre-parton fekvő Szent András-apátság is.¹⁴⁴

Bár nem érezzük közvetlen feladatunknak a helyi szentkultuszok vizsgálatát, mégis érdemesnek tartjuk néhány pontban jelezni a korszak jelentősebb változásait. A normannok megjelenését az egyházi források egyértelműen válságként értékelték. Ilyen helyzetekben pedig korábban – például a népvándorlás kor és a korai frank időszak konszolidációs viharai közepette az 5–6. században – jól láthatóan megnőtt a helyi vezetők, általában a püspökök szerepe, és tiszteletük hamarjában valamilyen szintű, intézményes kanonizációhoz vezetett. A viking támadások alkalmával azonban ilyen esetekkel nem találkozunk. Ugyanakkor néhány korábbi helyi szent kultusza látványos szerephez jutott. E helyen külön ki kell emelnünk Márton személyét, akinek kultusza több „erős” példázattal bővült. Hasting támadása kapcsán említi a Touraine-i nagy krónika, hogy az elkeseredett helybéliek Márton ereklyéinek városfalakra helyezését érték el a vikingek távozását Tours-ból.¹⁴⁵ A 860-as évek támadásai idején a közbenjárására megáradt Loire és Cher folyók paradox módon elzárták és megmentették Tours városát a normannoktól. Az árvíz azonban csak a várost és Márton sírját kímélte meg. A közelben, a Loire északi oldalán lévő, Szent Márton alapította Marmoutier-apátság a Loire-vidéki támadások legszörnyűbb mézszárlását élte át, amikor a bosszúszomjas normannok a krónikák

141 Noizet, 2007. 97–98. Noizet teljesen logikus érvelése alapvetően itt Lemaignier és Rosenwein korábbi munkáira alapozódik. Lásd: Lemaignier, 1965; Rosenwein, 1999.

142 Noizet, 2005.

143 Tonnerre, 1994. 275–280.

144 *Chronique de Nantes*, 68–77.

145 *Chronicon Turonense Magnum*, 96–97.

szerint a monostort felgyújtották, s közösségük 116 tagját megölték, és csupán 24-en maradtak életben, akiket a városi apátság kanonokjai fogadtak be.¹⁴⁶ Később Szent Márton ereklyéinek elmenekítése, majd visszahozatala idején is számos csodával bővült a mártoni hagyomány. Külön említést érdemelnek az ereklyék hazaérkezésekor történtek: a maguktól megszólaló harangok, a fellobbanó fények kíséretében decemberben virágba boruló természet, némiképp előrevetítve a népnyelvben ezt követően megjelenő „Szent Márton nyara” fogalmat.¹⁴⁷

A másik jelentős segítőjüknek a helybeliek Szűz Máriát tekintették. A Mária-tiszteletnek ma is számos példáját mutató Bretagne-ban talán nem meglepő, hogy közbenjárása a normannokkal vívott harccal kapcsolatban is szerepet kapott. Nantes végső visszavételekor (937) a breton hercegnek és a segítségére siető angol uralkodónak, valamint katonáiknak a Nantes-i krónika szerint a döntő pillanatban egy Szűzanya által fakasztott forrás adott erőt.¹⁴⁸ Még érdekesebb talán a régió másik, keleti szélén, Chartres-ban kibontakozó Mária-tisztelet, melynek jól ismert ereklyéje az úgynevezett Mária-ing, amely Konstantinápolyból Kopasz Károly közvetítésével került Chartres-ba a 870-es években. Az értékes ereklye szerepét hangsúlyozza Béchin fia Péter krónikája, amikor a 892. évi normann támadás kapcsán arról tesz említést, hogy ez az ing kényszerítette távozásra Rollo normann vezért.¹⁴⁹ Tudnunk kell, hogy egy Mária-ing ugyanilyen szerepet töltött be Konstantinápolyban a város 860. évi ugyancsak normann (rusz) ostromakor.¹⁵⁰ Kérdés, vajon ugyanarról az ereklyéről van-e szó, illetve az ing Chartres-ba kerülése kapcsán feltételezhető-e, hogy az éppen ezért került volna oda. Erre ma még nehéz választ adnunk, és a kapcsolat apróbb részletei a francia kutatás figyelmét is elkerülték. Mindenesetre annyi jól látszik, hogy a Mária-tisztelet komoly szerephez jutott a normannok elleni harc megszervezése során, megalapozva ezzel Chartres kimagasló vallási vonzerejét.

*

146 „Sed auxilio Beati Martini, tanta Cari et Ligeris excrevit inundantia, quod non potuerunt Dani ad urbem Turonicam pervenire. Quo viso, coenobium Majoris Monasterii combusserunt, et ibi C et XVI monachos occiderunt. Herbernum vero abbatem extractum a latebris tormentis variis affecerunt, ab eo thesaurus ecclesiae requirentes et monachos in latebris latitantes sed pius pastor nec thesaurus ecclesiae prodidit, nec latitantes filios revelavit. Quo facto, Danis recedentibus, canonici Beati Martini audito Majoris Monasterii infortunio, dolentes et flentes ad locum accedunt, et Herbernum abbatem cum XXIV monachis suis qui remanserunt, ad suam secum deducunt ecclesiam, eis in omnibus necessaria ministrantes.” *Chronicon Turonense Magnum*, 99.

147 „Universae siquidem arbores et fructeta tempore brumali, repugnante licet natura, floribus et foliis vestiuntur, signaque per ecclesias sine humano remige divinitus pulsabantur, et luminaria cereorum et lampadum similiter accendebantur.” *Chronicon Turonense Magnum*, 104.

148 „...de qua aqua illius fontis ille Alanus, dux excellentissimus et omnes sui Britones, ibidem pro tunc existentes, sufficienter bibentes, vires receperunt. Quibus acceptis ad pugnam redire volentes expugnantesque fortiter Normannos et acriter eis resistentes, omnes detruccaverunt, praeter illos qui aufugerunt. Ipsi equidem Normanni valde perterriti per alveum Ligeris remigando descendentes fugerunt.” *Chronique de Nantes*, 90–91.

149 „Rollo, cum esset gentilis, a Carnoto fugatus est, visa camisia beatae Mariae, quam Carolus Calvus detulit a Bizantio.” *Chronicon Petri filii Becheni*, 45.

150 Mária ruhái mint védő, oltalmazó ereklyék több ízben szerepelnek Photios pátriárka homíliaiban Bizánc 860-as ostroma kapcsán. Lásd: Szvák-Szili, 2009. 61–62. Vö. Vasiliev, 1946. 90., 99–100.

Összegzésképpen megfogalmazhatunk néhány konklúziót: a 10. század elején egy évtizeden belül két kísérlet is történt a normannok letelepítésére, de – több hasonlóság ellenére – a két próbálkozás egészen más eredménnyel zárult. Bár mindkét esetben folyamtorlati, tengerre nyitott, mocsaras vidéket adtak át nekik, egy-egy jelentősebb székhelyet Rouen és Nantes térségében. Meglátásunk szerint mindkét esetben alapvető fontosságú volt az ott lévő folyó és a háterszág szerepe, illetve a terület összeköttetése a tengeri utakkal.

Ha emellett elfogadjuk azt a szakaszolást, hogy korábban, a 860–870-es évektől változás állt be a normannok stratégiájában és fellépésében, és ettől kezdve már nem csupán hadjáratokról, hanem államok alapításáról, területszerzésről és -szervezésről beszélhetünk, akkor azt látjuk, hogy a Loire-vidék normannjai Angers ostromát követően (873) elcsendesedtek, és a régió az északi partokhoz vagy Angliához nem hasonlítható helyzetbe került. Ha ezt kiegészítve elfogadjuk a normannoknak a frank politikai, társadalmi és gazdasági rendbe történő részleges integrációját és az együttműködés lehetőségét, akkor még inkább érzékelhető a 873. évi cezúra.

A Loire-torkolatban megtelepedett közösség a kezdeti három évtized többszöri dinamikus támadásait követően ezúttal alárendelődött, a helyi erőviszonyok által meghatározott helyzetbe került. Ebből ugyan néhány alkalommal megpróbáltak a normannok kilépni, de jól láthatóan nem sikerült olyan stratégiai előnyöket kiharcolniuk, mint az északi partokon. Kérdés persze, hogy mindez minek tudható be. Véleményünk szerint igen fontos Bretagne szerepe, amely a tengert maga is kitűnően ismerő lakossággal rendelkezett, és szerencsés esetben – ahogy Nagy Alain korszaka a 9. század végén és a 10. század elején jól mutatta – képes volt távol tartani, illetve pacifikálni a vikingeket. Igaz tehát az a meglátás, hogy amint erősebb, szervezettebb helyi hatalommal találkoztak a normannok, nem erőltették az agressziót, sőt kifejezetten együttműködőnek bizonyultak.¹⁵¹

A Loire bármennyire is ideálisnak látszott első látásra a több száz mérföldes behatolásokra és ezzel akár a gazdag Burgundia elérésére, néhány támadás lebonyolításán túl gyakorlati értelemben kevés perspektívát kínált. A Loire-nak a normannok számára előnytelen oldala is korán megmutatkozott. A Loire a Szajnáától és az északi torkolatú folyóktól eltérően ingadozóbb vízhozamú volt, és Tours/Blois felett több más akadály váratlan problémákkal és folyamatos átrakodással nehezíthette a hajózást.¹⁵² A korábbi néhány évtized során bármennyire is félelmet okoztak a normannok a helyi lakosság körében, ez, úgy tűnik, kevésbé volt mélyreható, mint a szajnai kalandozásaik emléke.

Mindehhez hozzátehetjük, hogy a 10. század első felében már megszülettek azok a területi egységek, amelyek részben éppen a velük folytatott harc következtében emelkedtek ki és váltak a következő évszázadokra meghatározó fejedelemségekké. Értjük ezalatt leginkább Anjout, de gondolhatunk Tours megerősödött szerepére is, mely ráadásul erős Karoling-jelenlét után a 10. századra

¹⁵¹ Boyer, 2015. 83.

¹⁵² Gallouédec, 1897. 46–48.; Blanchard, 1903.

újabb kettős hatalmi érdeklődés, az Anjou- és a Robert-ág (későbbi Capeting) középpontjába került.¹⁵³

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Forrásgyűjtemények rövidítései

CEA

1869 *Chronique des églises d'Anjou*. Recueillies et publiées par Paul Marchegay et Émile Mabilbe. Paris, 1869.

MGH SS

1826–1828 *Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum (in Folio) 1. Annales et chronica aevi Carolini., 2. Scriptorum rerum Sangallensium. Annales, chronica et historiae aevi Carolini.* Hrsg. v. Georg Heinrich Pertz. Hannover, 1826, 1828.

PL

1853 *Patrologia Latina. Patrologiae cursus completus. T. 133. Sancti Odonis, abbatis Cluniacensis secundi, Opera omnia.* Ed.: Jacques Paul Migne. Paris, 1853.

RCT

1854 *Recueil des chroniques de Touraine.* Publ. par André Salmon. Tours, 1854.

2. Kiadott források

Abbon

1834 *Le siège de Paris par les Normands en 885 et 886. Poème d'Abbon.* Avec la trad. en regard, accompagné de notes explicatives et historiques par Nicholas Rodolphe Taranne. Paris, 1834.

Annales Bertiniani

1826 *Annales Bertiniani.* In: *MGH SS I.* 419–515.

Annales d'Aquitaine

1664 *Les Annales d'Aquitaine. Faicts et gestes en sommaire des Roys de France et d'Angleterre, pais de Naples et de Milan.* Ed.: Jean Bouchet. Poitiers, 1664.

Annales Vedastini

1826–1828 *Annales Vedastini a 877–900.* In: *MGH SS I.* 516–531., *MGH SS II.* 196–209.

Breve chronicon Sancti Florentii Salmurensis

1869 *Breve chronicon Sancti Florentii Salmurensis.* In: *CEA*, 181–195.

Brevis historia Sancti Juliani Turonensis

1854 *Brevis historia Sancti Juliani Turonensis.* In: *RTC*, 220–234.

Chronica domni Rainaldi archidiaconi Sancti Mauricii

1869 *Chronica domni Rainaldi archidiaconi Sancti Mauricii Andegavensis.* In: *CEA*, 3–16.

Chronica Sancti Albini Andegavensis

1869 *Chronica Sancti Albini Andegavensis.* In: *CEA*, 19–61.

---

153 Werner, 2004. 279–283.

Chronicon Petri filii Becheni

1854 *Chronicon Petri filii Becheni*. In: *RTC*, 1–63.

Chronicon Sancti Sergii Andegavensis

1869 *Chronicon Sancti Sergii Andegavensis*. In: *CEA*, 129–152.

Chronicon Turonense Magnum

1854 *Chronicon Turonense Magnum*. In: *RTC*, 64–200.

Chronicon Vindocinense seu de Aquaria

1869 *Chronicon Vindocinense seu de Aquaria*. In: *CEA*, 155–177.

Chronique de Nantes

1896 *La Chronique de Nantes (570 environ – 1049)*. Ed.: René Merlet. Paris, 1896.

Dudo

1865 Dudon de Saint-Quentin: *De moribus et actis primorum Normannorum ducum*. Publ. par Jules Lair. Caen, 1865.

Ex Hermanni Contracti Chronico

1749 *Ex Hermanni Contracti Chronico*. In: *Recueil des historiens des Gaules et de la France*. Vol. 7. Éd. par Dom Martin Bouquet. Paris, 1749. 232–237. (Rerum gallicarum et francicarum scriptores.)

Fragmentum Chronici Fontanellensis

1828 *Fragmentum Chronici Fontanellensis*. In: *MGH SS II*. 301–304.

Fragmentum veteris Historiae Sancti Florentii

1869 *Fragmentum veteris Historiae Sancti Florentii*. In: *CEA*, 207–216.

Guillaume de Jumièges

1826 *Histoire des Normands par Guillaume de Jumièges. Vie de Guillaume-le-Conquérant par Guillaume de Poitiers*. Ed. par François Guizot. Caen, 1826. (Collection des Mémoires relatifs à l'histoire de France, 29.)

Historia Sancti Florentii Salmirensis

1869 *Historia Sancti Florentii Salmirensis*. In: *CEA*, 217–328.

Liber de restructione Majoris Monasterii

1854 *Liber de restructione Majoris Monasterii*. In: *RTC*, 343–373.

Reginonis Chronicon

1826 *Reginonis Chronicon*. In: *MGH SS I*. 537–612.

Textus de dedicatione ecclesiae Majoris Monasterii

1854 *Textus de dedicatione ecclesiae Majoris Monasterii*. In: *RTC*, 338–342.

3. Szakirodalom

Barbier

2010 Barbier, Josiane: *Le roi en Anjou. Fisc, Palais et politique de Childebert Ier à Charles le Chauve (milieu du VIe – fin du IXe siècle)*. In: *Le haut Moyen Âge en Anjou*. Dir.: Prigent, Daniel – Tonnerre, Noël-Yves. Rennes, 2010. 177–191.

Bauduin

2005 *Les fondations scandinaves en Occident et les débuts du duché de Normandie. Actes du colloque de Cerisy-la-Salle (25–29 septembre 2002)*. Dir.: Bauduin, Pierre. Caen, 2005.

2009 Bauduin, Pierre: *Le monde franc et les Vikings. VIIIe–Xe siècle*. Paris, 2009.

2010 Bauduin, Pierre: Migration, intégration, identités. Les fondations scandinaves en question (Orient-Occident, VIIIe–XIe siècles). In: *Des sociétés en mouvement. Migrations et mobilité au Moyen Âge*. Paris, 2010. 45–57. (Publications de la Sorbonne. Histoire ancienne et médiévale, 104.)

2011 Bauduin, Pierre: En marge des invasions vikings. Actard de Nantes et les traslations d'éveques propter infestationem paganorum. In: *Le Moyen Âge*, 117. (2011) 1. sz. 9–20.

Blanchard

1903 Blanchard, Raoul: Le Val d'Orléans. In: *Annales de Géographie*, 64. (1903) 307–323.

Bournouf–Carcaud

2000 Bournouf, Joelle – Carcaud, Nathalie: L'homme et les vallées: les vals de Loire de Tours à Angers. In: *Annales de Bretagne et des pays de l'Ouest*, 107. (2000) 1. sz. 7–22.

Boüard

1953 Boüard, Michel de: La Hague, camp retranché des Vikings? In: *Annales de Normandie*, 3. (1953) 3–14.

1955 Boüard, Michel de: Du nouveau sur les Vikings. A propos de quelques travaux récents. In: *Annales de Normandie*, 5. (1955) 1. sz. 3–13.

Boyer

2015 Boyer, Régis: *Les Vikings. Histoire et civilisation*. Paris, 2015.

Bruand

2010 Bruand, Olivier: La circulation des hommes et des marchandises en Anjou au haut Moyen Âge (VIe–IXe siècle). In: *Le haut Moyen Âge en Anjou*. Dir.: Prigent, Daniel – Tonnerre, Noël-Yves. Rennes, 2010. 193–205.

Brunterc'h

1989 Brunterc'h, Jean-Pierre: Le duché du Maine et la Marche de Bretagne. In: *La Neustrie. Les pays au nord de la Loire de 650 à 850*. Éd.: Atsma, Harmut. Sigmaringen, 1989. vol. 1. 29–127.

1997 Brunterc'h, Jean-Pierre: Naissance et affirmation des principautés aux temps du roi Eudes: l'exemple de l'Aquitaine. In: *Pays de la Loire et Aquitaine de Robert le Fort aux premiers Capétiens*. Dir.: Guillot, Olivier – Favreau, Robert. Poitiers, 1997. 69–116.

Cardon–Moesgaard–Prot–Schiesser

2008 Cardon, Thibault – Moesgaard, Jens Christian – Prot, Richard – Schiesser, Philippe: Le premier trésor monétaire de type viking en France. Dernier inédit d'Eudes pour Beauvais. In: *Revue Numismatique*, 164. (2008) 21–40.

Cassard

1988 Cassard, Jean-Christophe: Les navigations bretonnes aux temps carolingiens. In: *L'Europe et l'Océan au Moyen Âge. Contribution à l'Histoire de la Navigation. Actes des congrès de la Société des historiens médiévistes de l'enseignement supérieur public. 17e congrès, 1986*. Nantes, 1988. 19–36.

1991 Cassard, Jean-Christophe: En marge des incursions vikings. In: *Annales de Bretagne et des pays de l'Ouest*, 98. (1991) 3. sz. 261–272.

Chédeville–Guillot

1984 Chédeville, André – Guillotel, Hubert: *La Bretagne des saints et des rois. V^e–Xe siècle*. Rennes, 1984.

Cocula-Vaillières

1981 Cocula-Vaillières, Anne-Marie: *Un fleuve et des hommes. Les gens de la Dordogne au XVIIIe siècle*. Paris, 1981.

Coupland

2004 Coupland, Simon: The Carolingian Army and the Struggle against the Vikings. In: *Viator*, 35. (2004) 49–70.

Devailly

1973 Devailly, Guy: *Le Berry du Xe au milieu XIIIe siècle. Étude politique, religieuse, sociale et économique*. Paris, 1973.

D’Haenens

1970 D’Haenens, Albert: *Les invasions normandes, une catastrophe?* Paris, 1970.

Dion

1938 Dion, Roger: Orléans et l’ancienne navigation de la Loire. In: *Annales de Géographie*, 47. (1938) 266. sz. 128–154.

Du Chatellier–Le Pontois

1908 Du Chatellier, Paul – Le Pontois, Louis: La sépulture scandinave à barque, à l’île de Groix (Morbihan). In: *Bulletin de la Société Archéologique du Finistère*, 35. (1908) 137–232.

Gálffy

2013 Gálffy László: Városi autonómia a Loire-vidéken (XII–XIV. század). In: *Ünnepi kötet Blazovich László 70. születésnapjára*. Szerk.: Balogh Elemér – Homoki-Nagy Mária. Szeged, 2013. 239–251. (Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica, 75.)

Gallouédec

1897 Gallouédec, Louis: La Loire navigable. In: *Annales de Géographie*, 6. (1897) 25. sz. 45–60.

Gasnault

1961 Gasnault, Pierre: Le tombeau de saint Martin et les invasions normandes dans l’histoire et dans la légende. In: *Revue de l’histoire de l’Église de France*, 47. (1961) 144. sz. 51–66.

Guillot–Favreau

1997 *Pays de la Loire et Aquitaine de Robert le Fort aux premiers Capétiens. Actes du colloque scientifique Angers, septembre 1987*. Éd.: Guillot, Olivier – Favreau, Robert. Poitiers, 1997. (Mémoires de la Société des antiquaires de l’Ouest et des musées de Poitiers.)

Gustafson

1908 Gustafson, Gabriel: Sur les traces des Vikings. Lettres de voyage du Professeur Gabriel Gustafson au „Verdens gang”. In: *Bulletin de la Société Archéologique du Finistère*, 35. (1908) 271–287.

Harding

2010 Harding, Christian: *Community, Cult and Politics: The History of the Monks of St. Filibert in the Ninth Century*. [PhD Thesis, University of St. Andrews.] St. Andrews, 2010. [<https://research-repository.st-andrews.ac.uk/handle/10023/915>.]

Judic

2016 Judic, Bruno: A tours-i zárandoklatok a 7–10. században. In: *Világtörténet*, 6. (38.) (2016) 1. sz. 147–169.

Langouët

2006 Langouët, Loic: La sépulture viking à barque, à l’île de Groix (Morbihan). In: *Bulletin de l’A.M.A.R.A.I.* [Association Manche Atlantique pour la recherche archéologique dans les îles], 19. (2006) 87–108.

Le Maho

2005 Le Maho, Jacques: Les normands de la Seine à la fin du IXe siècle. In: *Les fondations scandinaves en Occident et les débuts du duché de Normandie*. Dir.: Bauduin, Pierre. Caen, 2005. 161–179.

Lemarignier

1965 Lemarignier, Francois: De l'immunité à la seigneurie ecclésiastique. Les „territoires coutumiers” d'églises en Îl-de-France et dans les régions voisines d'après les diplômes des premiers Capétiens (987–1108). In: *Études d'histoire du droit canonique dédiées à Gabriel Le Bras*. Paris, 1965. vol. I. 619–630.

Lepellay

2002 Lepelley, René: Traces des Vikings dans la toponymie actuelle de la Normandie. In: *Annales de Normandie*, 52. (2002) 3. sz. 195–223.

Lot

1908 Lot, Ferdinand: La grande invasion normande de 856–862. In: *Bibliothèque de l'École des chartes*, 69. (1908) 5–62.

1915 Lot, Ferdinand: La Loire l'Aquitaine et la Seine de 862 à 866. Robert le Fort. In: *Bibliothèque de l'École des chartes*, 76. (1915) 473–510.

Mabille

1869 Mabille, Émile: Les invasions normands dans la Loire et les pérégrinations du corps de Saint Martin. In: *Bibliothèque de l'École des chartes*, 30. (1869) 149–194., 425–460.

Mordant

1998 Mordant, Daniel: La barque monoxyle carolingienne de Noyen-sur-Seine (Seine-et-Marne). In: *Archeonautica*, 14. (1998) 23–27.

Musset

1958 Musset, Lucien: Relations et échanges d'influences dans l'Europe de Nord-Ouest (X^e–XIe siècles). In: *Cahiers de Civilisation Médiévale*, 1. (1958) 1. sz. 63–82.

1965 Musset, Lucien: *Les invasions. Le second assaut contre l'Europe chrétienne*. Paris, 1965.

Neveux

2006 Neveux, Francois: *L'aventure des Normands VIIIe–XIIIe siècle*. Paris, 2006.

Noizet

2005 Noizet, Hélène: Les chanoines de Saint-Martin de Tours et les Viking. In: *Les fondations scandinaves en Occident et les débuts du duché de Normandie*. Dir.: Bauduin, Pierre. Caen, 2005. 53–66.

2007 Noizet, Hélène: *La fabrique de la ville. Espaces et sociétés à Tours (IXe–XIIIe siècle)*. Paris, 2007. (Publications de la Sorbonne. Histoire ancienne et médiévale, 92.)

Paillard de Saint-Aignan

1840 Paillard de Saint-Aignan, Alphonse: Fragment d'un mémoire sur les invasions des Northmans sur les bords et au midi de la Loire. In: *Bibliothèque de l'École des chartes*, 1. (1840) 343–358.

Périn

1990 Périn, Patrick: Les objets vikings du musée des antiquités de la Seine-Maritime, à Rouen. In: *Cahiers des Annales de Normandie*, 23. (1990) 161–188.

Port

1965 Port, Célestin: *Dictionnaire historique, géographique et biographique de Maine et Loire. Revu et mis à jour par Jacques Levron et Pierre d'Herbécourt*. Vol. I. Angers, 1965.

Riché

1983 Riché, Pierre: *Les Carolingiens. Une famille qui fit l'Europe*. Paris, 1983.

Rosenwein

1999 Rosenwein, Barbara: *Negotiating Space. Power, Restraint and Privileges in Early Medieval Europe*. London, 1999.

Schneider

2003 Schneider, Jens: *Les Northmanni en Francie occidentale au IXe siècle. Le chant de Louis*. In: *Annales de Normandie*, 53. (2003) 4. sz. 291–315.

Steenstrup

1876 Steenstrup, Johannes C. H. R.: *Normannerne*. Kjøbenhavn, 1876.

Szvák–Szili

2009 *A normannkérdés az orosz történelemben. I. Források*. Szerk.: Szvák Gyula – Szili Sándor. Bp., 2009. (Az orosz történelem válogatott kútfői.)

Tonnerre

1994 Tonnerre, Noël-Yves: *Naissance de la Bretagne. Géographie historique et structures sociales de la Bretagne méridionale (Nantais et Vannetais) de la fin du VIIIe á la fin du XIIe siècle*. Angers, 1994.

Vasiliev

1946 Vasiliev, Alexander A.: *The Russian Attack on Constantinople in 860*. Cambridge, Mass., 1946.

Vogel

1906 Vogel, Walter: *Die Normannen und das frankische Reich bis zur Gründung der Normandie (799–911)*. Heidelberg, 1906.

Werner

2004 Werner, Karl-Ferdinand: *Enquêtes sur les premiers temps du principat français (IXe–Xe siècles). Untersuchungen zur Frühzeit des französischen Fürstentums (9.–10. Jahrhundert)*. Ostfildern, 2004.

LÁSZLÓ GÁLFFY

A RIVER LINED EXPANSION

SCANDINAVIANS ON THE LOIRE FROM THE 840'S TO THE BEGINNING OF THE 10TH CENTURY

Norse expansion handled continental Europe in different ways, but some similar marks can be observed. The West Coast of the Frankish Empire and the Loire valley met the Scandinavian raiders from the 840's regularly until the beginning of the 10th century. The Scandinavian raids aimed defenceless monasteries and busy cities as well, but they were built up on the river Loire by degrees, in the 860's reaching a distance of 400 km from the starting point. The paper aims to describe their strategy based on islands, the river proximity, and sailing in very special conditions offered by the Loire. We also try to examine the replays of the Frankish administration and the local society. It is clear that these period resulted various relations between locals and Scandinavians, but it is also truth that these conflicts underlined the political importance of cities like Tours, Angers or Nantes and contributed to emerge new political entity in the Loire valley, like Anjou.